СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 5—6

БЕОГРАД 1955

САДРЖАЈ

Научна књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ
БЕОГРАД 1955

Штампа Графичко предузеће „Академија" - Београд, Космајска ул. бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига VI Нова серија Св. 5—6

О СТРУЧНИМ ТЕРМИНОЛОГИЈАМА

О томе је бивало говора и у нашем часопису, а о томе се говорило и приликом скорашњих расправљања о нашем заједничком српскохрватском језику и правопису. Само, чини ми се да се каткада скретало и помало устрану и нашироко и надугачко расправљало о питањима која нису у овом правцу од прворазредног значаја у данашње време, иако им се известан значај не може одрећи.

Питања о научној терминологији код Срба и Хрвата, а затим Словенаца и Македонаца, од великог су културног значаја. То не значи да треба утврдити прво српскохрватску терминологију па је пренети или преводити на словеначки или македонски, — то не би било ни корисно и на то Словенци и Македонци с правом не би пристали; већ то значи да стручњаци југословенских народа, и Срби, и Хрвати, и Словенци и Македонци, треба да утврде на заједничким састанцима: који су им појмови-термини потребни, затим које ће задржати у интернационалној транскрипцији, а које ће назвати нашим језицима. При решавању о овом последњем питању врло је важно *како* ће их изнети својим језиком. За српскохрватски ту тешкоћа нема јер је то један, по основима својим, језичким системима, исти језик. Треба само гледати да се каткада од више могућних термина или од више могућних начина за образовање речи изабере оно што најбоље одговара даном појму, да се за један појам изабере један термин. Мислим да ће се ту добри српскохрватски стручњаци брзо сложити. Ако имају добро језичко осећање и добро познавање своје струке, они ће, томе се можемо с поуздањем надати, изабрати праву реч или, у случају потребе, и начинити добру реч. Српскохрватски језик је језик са изванредно богатом ризницом наставака за образовање речи, са изван-

редно простим принципима о образовању од детерминативних речи (придевских, глаголских, прилошких и сл.) — нових речи за нове појмове (исп. дизалица, сејалица и сл. речи за сложене справе и сл.). Треба пожелети да сами стручњаци за сваку струку изграде своју терминологију. Непрестано се код нас говори да језички стручњаци имају да прегледају цео стручњачки израђен материјал и скрену пажњу на оно што није добро или што није довољно у духу језика израђено и затраже поправке тамо где је потребно. Те поправке, ако су потребне, учиниће опет сами стручњаци.

Али ја сматрам да улога језичких стручњака управо треба да претходи коначном стварању стручних терминологија, а не да се језички стручњак јави на крају као арбитар који нешто прима, а нешто одбацује. Јер стручне терминологије претстављају системе у којима једне речи-појмови одговарају једним функцијама, друге — другим. Ту је тешко дирати у поједине речи, а не реметити читаву систему. Потребно је, по моме мишљењу, да се они стручњаци који се баве коначним уређивањем терминологије извесне дисциплине — упознају са оно мало стручних начелних „операција" које одговарају дисциплини извесне врсте. Ту језички стручњаци који дубоко и широко треба да познају начела грађења речи нашега језика — могу бити веома корисни стручњацима-терминолозима. А после ће ови последњи са познаваоцима своје струке покупити дотада употребљаване термине и предложити им, тј. својим људима по струци, извесне поправке или преправке и, напослетку, изнети пред њих и нове термине. Мислим да ће после тако урађеног посла језички стручњаци имати мало шта да примете.

Међутим данас је већ доста урађено у том правцу. Има у извесним струкама и врло лепих претходних радова који дају знатан део грађе. Ту је потребна пре завршна редакција неголи почетна, а баш се око тих терминологија води највише спорова. С друге стране, има целих научних области где је урађено врло мало или нимало. Искрсавају све нови проналасци, нарочито у техници, где је често за један предмет потребна која хиљада назива (недавно сам видео да би само за аутомобил, његове делове и њихове функције, било потребно неколико стотина назива). А сваки назив претставља засебан појам или често за-

себан предмет који се обично и засебно израђује. Ту је термин потребан. Као што је познато, наши људи који се тим машинама служе узимају привремено туђе називе. Међутим тако се не сме оставити и свугде где други народи имају своје, не опште, интернационалне називе, ту морамо имати и ми своје. И ту су стручњаци позвани да помогну нашој култури. Ту је потребно дати целу терминологију од почетка до краја. Ето ту, у почетној фази рада, језички стручњаци могу, заједнички са другим стручњацима, израдити у најглавнијим потезима начела терминологије дане струке, водећи увек строго рачуна о статичкој и динамичкој страни потребних појмова, о стањима, функцијама и засебним предметима са извесним особинама или извесног изгледа.

Свугде, градећи терминологију, наши стручњаци морају имати на уму да граде нашу културу, да је граде за цео народ и да је морају тако саградити да се може што лакше савладати. Познато је какав хаос влада у нашим струкама у том правцу! Али ако је тај хаос био разумљив до нашег ослобођења и уједињења, када се настојало да и терминологија буде у свакој нашој покрајини друкчија, да не би било узајамности међу њима, сада би био злочин продужити ту непријатељску традицију према добру наших народа. Данас је први задатак наше културе да стане томе на пут. Стручњаци су позвани, на првом месту, да и ту изврше ослобођење и уједињење које је већ извршено на бојном пољу где их је било много теже извојевати. Ја мислим да је то један од првих и највећих националних задатака наших стручњака. Да је њихово остварење везано и са пуном одговорношћу стручњака пред свим нашим народима, о томе не треба ни говорити.

Зато ја сматрам да не би требало да се изда и једна терминологија код Срба и Хрвата која не би била српскохрватска, коју не би примили подједнако и српски и хрватски стручњаци као заједничку. Ја знам да неки стручњаци имају већ готове терминологије, које су често спремали десетинама година, да многе установе спремају такође терминологије извесних дисциплина. Те терминологије, ако нису прошле кроз стручњачку српскохрватску заједничку обраду и нису одобрене од обојих стручњака, могу бити само грађа за коначну српскохрватску

стручну терминологију. Може се десити да једна српскохрватска терминологија, због познатих особина колективног рада, и не буде одмах у свему савршена, и поред најбољих настојања наших стручњака, — она ће се ипак искупљивати тиме што ће бити јединствена за све Србе и Хрвате. А глачање и поправљање, када је једном терминологија створена, може доћи и накнадно.

Исто је тако потребно да у тој заједничкој терминологији учествују и Словенци и Македонци, прво зато што они могу, полазећи од својих језика, допринети да она буде савршенија, а затим и зато што ће тиме лакше доћи и до својих терминологија које треба да су засноване на сличним принципима као и српскохрватска терминологија, тј. да извесни интернационални термини остану, а други да буду исказани на сличан начин као у српскохрватском. То је потребно ради јединства и узајмaности наше, југословенске културе. Јер ако стручне терминологије свих наших народа буду лако разумљиве претставницима наше целокупне културе, тада ће за наше образоване људе или оне који се образују бити лако да се служе и словеначким и македонским стручним књигама и, обратно, Македонци и Словенци — српскохрватским. Ово ће разумети свако ко зна колико узајамности словенских клутура смета што су тако неједнаке стручне терминологије код различних словенских народа. Разлике међу њиховим језицима не би биле ни најмања сметња њиховој културној узајамности да те разлике у стручним називима нема у тако знатним размерима.

*

Један од добрих резултата споразумевања у Новом Саду треба да буде оживљавање рада наших стручњака у овом правцу. И потребе нашег узајамног разумевања, и потребе уздизања наше културе и, најзад, свакидашње потребе нашег живота траже од нас да што пре прионемо овоме послу. Наше научне и стручне установе треба овај покрет да што јаче и свестраније помогну. Јер материјала за то има довољно у свима већим центрима нашим, где се у вишим и нижим школама износе пред омладину различни предмети, где је тако добро позната огромна разлика у терминологији књига из различних центара и где

све вапије за што бржим и одлучнијим корацима да се ова невоља што пре уклони.

Педесетих година прошлога века осећала се потреба за оваквим речницима када су се прве више стручне школе стварале; и отпочели су се, на брзу руку, састављати т.зв.називословни речници које је Друштво српске словесности требало да благослови. Вук Караџић дојурио је из Беча и омео с правом тај посао који је ишао ка дефинитивном озакоњењу језичких накарада које су предлагали људи који наш народни језик ни с лексичке стране ни с морфолошке нису познавали. Сада, после сто година, ситуација је сасвим друга. Књижевни језик суверено влада духом наших стручњака. Досадашња богата претходна грађа омогућава већ успешан рад у том правцу у многим струкама. Велика стручна литература расправила је многе проблеме који су у вези са стручном терминологијом. Потребна је сада само чврста воља наших стручњака да се велики културни посао сврши, посао који ће, на првом месту, користити њима самим. Како се са различних страна чује, може се рећи да је ово уверење сазрело на многим местима наше земље у круговима наших стручњака где се добро и правилно мисли о нашој култури. Зато је оправдана нада да и овај високи задатак неће још дуго чекати на своје пуно остварење.

А. Б.

НОВОСАДСКИ ДОГОВОР ПРЕМА ОДЗИВИМА НА Њ

Интересовање јавности: књижевника, новинара, просветних и других јавних радника, студентске омладине, и грађана уопште — за питања књижевног језика и правописа, о којима је Летопис Матице српске у 1953 и 1954 год. водио анкету — порасло је тек после Новосадског договора српских и хрватских лингвиста и књижевника о овим питањима. И то је сасвим разумљиво. Анкету су пратили само читаоци Летописа. А, можда, не ни они сви. Пред крај анкете су и други неки листови овим проблемима посветили нешто више пажње и истакли њихову важност. Широка јавност је, међутим, с њима, и то више с дискусијом о њима него с њиховом суштином, упозната за време самог састанка у Новом Саду.

Дописници најчитанијих дневних листова су, својим дописима, пратили ток дискусије. И читаоци тих листова, наша културна јавност у целини, одмах је показала врло много интересовања за ова питања, нарочито када су, после Новосадског договора, дневна штампа и поједини књижевни и језички часописи почели доносити закључке са овога договора и давати њихову интерпретацију.[1]) То се могло запазити особито на пре-

[1]) Не рачунајући извештаје које се у току дискусије (од 8—10 дец. 1954) дописници појединих листова слали својим редакцијама, као ни објављивање само закључака, уколико нису давана и њихова тумачења, — о Новосадском договору су, колико нам је засад познато, писали београдски листови: *Борба* 26 XII 1954, 23 I и 2 III 1955; *Политика* 16 и 26 XII 1954, 13 и 16 I 1955; *Република* 4 и 18 I 1955, *Народна армија*; загребачки илустровани лист *Vjesnik u srijedu* 15 XII 1954; *Globus* 18 XII 1954; *Vjesnik* 19 XII 1954 и 1 I 1955; *Narodni list* 19 XII 1954 и 1 и 2 I 1955; сарајевско *Ослобођење* 14 XII 1954 и 30 I 1955; *Omladinska riječ* 17 XII 1954; *Naši dani* 15 I 1955 и 15 III 1955; сплитска *Slobodna Dalmacija* 18 I 1955; затим београдски књижевни часопис *Савременик* бр. 1 за 1955, језички часопис *Наш језик* књ. VI, св. 3—4, 1954 (два прилога) и загребачки *Jezik* 3, 1955. А о Новосадском договору и његову значају писали су и македонски и словеначки листови.

давањима и дискусијама које су у главним културним центрима нашим после Договора вођене у удружењима књижевника и новинара, у стручним друштвима за језик и књижевност, међу студентима појединих факултета и другде. А поред овог живог интереса, ту се још могла запазити и склоност појединаца к произвољном тумачењу неких закључака Новосадског договора. Без таквих тумачења нису ни сви објављени прикази овог Договора, каткад чак ни они што су их писали сами учесници на њему. Пада у очи да и ови понегде мешају појединачна мишљења о овоме или ономе проблему са мишљењем већине и са оним што је на Договору прихваћено као заједничко гледиште свих учесника. И зато су добродошли стенограми дискусије који су објављени у јануарској свесци Летописа Матице српске за 1955 г. Читајући те стенограме не само да свако може видети о којим се питањима у анкети и на Договору расправљало него ће из њих лако упознати и свако појединачно мишљење о решењу тих питања и осетити дух који је на Договору владао и довео до једнодушних закључака, које је поред учесника накнадно потписао велики број књижевника и јавних радника из Београда и Загреба.

Ови стенограми су изузетно драгоцени за правилно тумачење тих закључака, јер су они, иако сасвим јасни, како рекох, нарочито у приватним разговорима и дискусијама, гдекад добијали произвољан смисао, сасвим супротан ономе што је од свих учесника једногласно усвојено и у Закључцима недвосмислено формулисано. Ја зато сматрам да се, поводом објављених стенограма дискусије, овде потребно осврнути на Новосадски договор гледан и кроз одзиве на њ.

Најшира наша јавност овај Договор и на њему донете закључке правилно је схватила, позитивно оценила и поздравила. Са више страна се само изражава жеља да се што пре приступи њихову остварењу. И ово је свакако сигуран доказ да су учесници Договора целом проблему пришли не искључиво са стручне и научне стране, које, наравно, ни у једном детаљу нису биле занемарене, нити ће при даљем његову реша-

вању бити занемариване — него и да су стално имали на уму културни и друштвено-политички значај правилног решења ових питања. Појединци су, међутим, с једне стране, чинили приговоре да је недостатак Новосадског договора у томе што учесници на њему нису били револуционарнији, што су, управо, били несмели и недорасли за крупније подухвате — за постављање чврстог захтева да се уведе употреба само једне азбуке (латинице), а само један изговор (екавски) прогласи за књижевни како би се уклонили сви елементи разлика из књижевног језика Срба и Хрвата. С друге стране су се, обрнуто, чуле речи страховања да се овом акцијом на уклањању разлика не обухвате и ова два питања, да се, тј., не тражи усвајање само латинске азбуке и само екавског књижевног изговора.

Приказујући Новосадски договор, између осталог и у своме напису објављеном на овоме месту, у непосредно претходној свесци нашег часописа, ми смо, мислим, дали јасно образложење зашто су учесници Договора сматрали да је потребно истаћи пуну равноправност обеју азбука и оба књижевна изговора, па нема потребе да то овде још једанпут понављамо. Ми се само питамо откуда сада, и поред јасно истакнуте равноправности ћирилице и латинице, бојазан да ће ћирилица бити „жртвована“. Ја ово не бих хтео да називам другим именом него некаквом националном преосетљивошћу тих, на срећу, врло ретких појединаца из српске средине. А још више нас изненађује чињеница што се, на другој страни, тј. у хрватској средини, опет нашао понеки појединац који се плаши да тражење и даље равноправности за екавски и ијекавски изговор (која је стара више од једног века) може „служити за пропаганду екавског изговора на досадашњем ијекавском подручју“. Ово нас више изненађује — кажем зато што је она прва бојазан изражена као с неким полуснебивањем, само у разговору, а ова друга је на једноме месту и писмено изнесена (в. Летопис за јануар 1955, стр. 124).

Нико, наравно, не може спорити да раније није било покушаја да се многошта наметне, и можда се може рећи да се пре ијекавски књижевни изговор мање ширио у екавској средини него екавски у ијекавској, али се сада, после ослобођења наших

народа — то сви добро знају — у екавској средини, у Београду и новинарски чланци и прилози у књижевним и научним часописима, па и цела поједина књижевна дела у великом броју штампају у ијекавском изговору. То је за нас, дакако, потпуно разумљиво и потпуно нормално. Ми сматрамо да је исто тако нормално да се и у Загребу и у било којем другом нашем центру с ијекавским изговором штампају ствари екавским наречјем, наравно уколико су њим написане и уколико то њихови аутори желе. Зато су, управо, на Договору у Новом Саду и истакнути као неоправдани и штетни захтеви неких редакција (из Сарајева, рецимо, са Цетиња или било одакле) да се поједини прилози са екавског преносе на ијекавски изговор (в. стенограме Договора у Летопису за јануар 1955, стр. 47, 98 и другде, и 8 тачку самих Закључака Договора). Ми са сигурношћу можемо рећи да дух Новосадскога договора и оно што је коначно на њему дошло до изражаја искључују свако наметање и сваку „пропаганду", а јасно истичу тражење најбољих решења, споразум и потпуну равноправност, па и равноправност двеју азбука и двају књижевних изговора. А равноправност, сигурно, не допушта захтевање од појединаца да се, када је реч о екавском и ијекавском изговору, „прилагођавају" средини, како је то у објашњењу закључака Новосадског договора и по неко од његових учесника протумачио. Ми под равноправношћу подразумевамо право сваког појединца да говори и пише оним књижевним наречјем које му је ближе, односно које у датој прилици сам жели да узме, да „сватко по слободној вољи може писати екавским или ијекавским" а да му то (како рече М. Храсте у Народном листу од 19 XII 1954) „нитко и нигдје и никада не смије запречавати". Учесници Новосадског договора нису имали на уму никакву поделу интересних сфера (њу тамо нико није ни споменуо), нити поделу нашег језика на некаква подручја, него су мислили на право сваког грађанина који се служи српскохрватским језиком да пише оним књижевним наречјем и оном од двеју наших азбука коју сам одабере.

Захтев за „прилагођавањем" средини можда би још коме могао изгледати и оправдан када је у питању наставник, учитељ или професор, с изговором који је друкчији од матерњег изго-

вора деце у школи где предаје. Тако, сигурно, мисле они који држе да га деца, ако свој изговор не подеси према њиховом, неће разумети. То је мишљење, ваљда, преовладало и на Скупштини Хрватског филолошког друштва, на којој је, према извештају у његову стручном гласилу о раду те скупштине, постављен захтев да се сви наставници служе у настави правилним књижевним језиком ијекавског изговора без обзира из којега краја потјечу“ (в. Језик бр. 3, 1955, стр. 96). Ми такво гледиште не бисмо могли прихватити, јер деца лако разумеју и онај „друкчији“ изговор. А она га у школи морају упознати и врло брзо га упознају, па било какав изговор имали њихови наставници, јер су и чланци у читанкама, а поготову у њиховој лектири, и од екавских и од ијекавских писаца и у хрватској и у српским школама. Ја не знам да ли „пропис школских власти“ налаже да и наставници екавци у ијекавским школама морају говорити ијекавски, како то на означеном месту каже Љ. Ј., али се с њим никако не бих могао сложити да то захтева „и правилно схватање новосадских закључака о језику и правопису“, као што ти закључци никако не обавезују појединца да се прилагођава „средини у којој делује“, како Ј. изричито тврди. Не само да то није прихваћено као гледиште већине учесника на Договору, него, колико се ја сећам, о овоме прилагођавању наставника средини школе у којој служи није гоГорио нико од учесника. То ни у стенограмима дискусије ја нисам могао пронаћи. Нама би, осим тога, било врло чудно када би неко у Србији, рецимо, захтевао од наставника из Црне Горе, из Босне и Херцеговине, или из Хрватске (а њих овде има из свих крајева) да се „прилагоде средини“ и да говоре екавски. И није нам познато да је овде икада такав захтев постављан. Ми, додуше, нисмо знали ни да се поставља екавцима у ијекавским крајевима, а иначе бисмо у Новом Саду говорили и противу тога, као што смо говорили противу захтева за ијекавизирањем екавских текстова.

Када је реч о прилагођавању уопште, хтео бих да и овде о њему кажем своје схватање друкчије од онога које је изнео Љ. Јонке у своме приказу Новосадског договора у наведеном броју Језика (на стр. 69). На Договору је од већине учесника као

негативно оцењено, а у 8-ој тачки Закључака изричито истакнуто да „треба спречити штетну појаву „превођења“ текстова и поштовати оригиналне текстове писаца“. Ово, истина и Јонке сасвим тачно преноси, али додаје своје објашњење према коме се само „дјело умјетника ствараоца не смије преудешавати превођењем“. По њему, међутим, „према колективном праву народа да добива књигу и штампу уопће на најприступачнији начин“, „писац, који није умјетник стваралац, треба да се прилагоди средини у којој дјелује“.

Ово своје мишљење Јонке је изнео и на Договору у Новоме Саду (в. Летопис Матице српске, књ. 375, св. 1, стр. 104 и 105). С њиме се у овоме могао когод и сложити. Али други учесници такво гледиште у говорима својим нису онде износили, а сви су прихватили формулацију која је дата у 8-ој тачки Закључака, у прилог које се претходно на састанку говорило. Ми, истина, Закључке ни у овоме не сматрамо никаквим законом. Они су само поставили захтеве да се убудуће ради оно што ће допринети природном развоју нашег књижевног језика у правцу његове све веће јединствености. А поједине тачке његове треба тек остварити. Што се баш ове, тач. 8 тиче, — њу би требало тек да прихвате удружења књижевника, новинара и преводилаца у свим нашим републикама са српскохрватским језиком као матерњим. И то уз сагласност тела која руководе просвећивањем народа.

Потреба да народ добива књигу и штампу у што приступачнијем облику, о чему Љ. Ј. говори, заиста је чинилац о коме треба водити рачуна. Али зар баш ради просвећивања народа не треба ићи за тим да наше целокупно културно благо постане општа својина свих наших народа, зар, између осталог, не треба учинити напоре да и радни људи у Србији без тешкоћа читају дела хрватских писаца у облику у коме су створена и, обрнуто, они у Хрватској, исто тако, дела српских писаца. Смисао Новосадског договора и јесте у томе да се уклањају разлике. А то је могуће само ако једни упознају оно што је друкчије код других. Осим тога, када дела уметника стваралаца треба да се савлађују у неприлагођеном облику, зашто да и оно што пишу књижевници који нису уметници ствараоци прилагођа-

вамо средини? Мени се чини да писце и не можемо овако делити на уметнике ствараоце и оне који то нису. А и када то бисмо могли, шта би се тиме добило? Јер је у сваком случају пре потребно да свим нашим читаоцима дајемо књигу првих него других. А ту књигу — сви се слажемо — не треба прилагођавати.

Или, узмимо, например, популаризаторе науке, па научнике уопште, затим поједине стручњаке или политичке људе пре свих других. Мене занима шта присталице прилагођавања текстова мисле о томе да ли дела, расправе и чланке, говоре и изјаве ових треба прилагођавати средини. По моме мишљењу би чак врло чудно било ако бисмо почели да тако преиначујемо написе било кога од ових писаца, мада ни једне од њих не можемо убрајати у уметнике ствараоце. Београдска Борба је пре неки дан објавила мишљење управо друга Љ. Јонкеа о Новосадском договору без икаква „прилагођавања" његова написа београдској средини. Ја сам потпуно сигуран да су га сви Београђани који су га прочитали лепо разумели. И верујем да се нико није питао зашто Јонкеов стил није „београдизиран", иако ни он не спада у уметнике ствараоце. По нашем би мишљењу очевидно било потребно да надлежни за решење овог проблема што пре приступе његову окончању, као што се већ увелико ради на прикупљању грађе за речник књижевног српскохрватског језика и као што је именовањем чланова комисије већ учињен први корак на изради јединственог правописа, која је у дискусији и у закључцима Новосадског договора истакнута као једна од најхитнијих културних и друштвених потреба (в. тач. 7 Закључака). Чињеница што су наша три универзитета (Београдски, Загребачки и Сарајевски), две академије (Југославенска академија знаности и умјетности и Српска академија наука) и две Матице (Матица српска и Матица хрватска) за своје претставнике одредиле већином оне стручњаке који су, било у анкети Летописа било на Новосадском договору, или и у једној и у другој прилици, стално истицали потребу уједначења правописа и који су показали своју готовост да се тога задатка прихвате и изразили веру у његово успешно извршење, — јесте доказ да наше највише културне и научне установе увиђају велики значај овога подухвата.

На састанку у Новом Саду је истакнуто да и поред свих осетљивости, којих има и на једној и на другој страни, уз добру вољу и обострану готовост на споразум, који су овде показани, неће бити тешко да се оно неколико различних начина писања уклони из правописа Хрвата и Срба. У дискусији је, истина, по неко наглашавао да би се од уобичајеног начина писања у једноме случају лакше, а у другоме теже могао одвићи. Као пример за ово је навођено писање футура и принцип слободне или граматичке интерпункције (в. свеску Летописа са стенограмима, стр. 57), па је поводом тога, ваљда, на једноме месту у приказу Новосадског договора претстављено као да је „било изрично речено да би се у нови правопис могло преузети Боранићево писање футура *писат ћу*, а Белићево начело писања зареза". Као одговор онима што су у својим прилозима анкети тражили да се засад одложи изједначење правописа правдајући то потребом заштите права појединих народа на несметано развијање националне културе, и ја сам у својој речи на Договору рекао да „не знам како би се могло сматрати ометањем Срба да развијају сопствену културу ако би се тражило, рецимо, да и они као Хрвати *д* пишу неизмењено испред *с*" и да „не разумем каква би то штета била за хрватску културу када би и Хрвати почели да пишу *нећу* (као једну реч)" (в. стенограм на стр. 50 и 51 Летописа за јануар 1955). Али је све ово нешто сасвим друго, а не неко привремено примање обавеза да у нов правопис треба узети овај српски, а онај хрватски начин писања. На Договору се, додуше, чуло и мишљење (ово је, како се сам сећам и како сам то утврдио из стенограма, тражио један од учесника) да би још ту било потребно утврдити неки кључ у решавању ових питања који би био обавезан за будућу правописну комисију, али је већина учесника сматрала да се то онде не би могло учинити ни зато што учесници, иако научни, књижевни и јавни радници који овај проблем добро познају, нису (изузимајући претставнике преводилаца Србије и Хрватске) били ни од кога делегирани него појединачно на састанак позвани. Као једину обавезу Договор је препоручио само искључивање сваке тежње за наметањем појединачних мишљења. А остављено је да стручна комисија, руководећи

се научним принципима и имајући на уму и практичну примену правописа, споразумно нађе најбоље решење за сваки појединни случај разлике у писању.

И у питању назива нашег језика неки оцењивачи Новосадског договора помешали су поједначена мишљења и гледиште већине. Зато се и десило да се друга тачка Закључака, у којој се говори да је у називу нашег језика у службеној употреби увек нужно истаћи оба његова саставна дела, тумачи као остављање потпуне слободе да се по избору употребљавају термини српскохрватски (односно хрватскосрпски), српско-хрватски (односно хрватско-српски) и хрватски или српски (односно српски или хрватски). Међутим свега неколика учесника на састанку су изразила мишљење да и сви досадашњи називи нашег језика могу остати у непосредној употреби без икакве штете по његово јединство. А велики број учесника се изјаснио за уједначени термин *српско-хрватски*, односно *хрватско-српски* језик као најисправнији. Поред тога што је више учесника говорило у прилог овог назива, доказ за ово је и чињеница што је неупоредиво већи број учесника у дискусији стално употребљавао овај термин (у то ће се уверити свако ко прелиста стенограме дискусије) и што му је скуп учесника као целина дао преимућство над осталим називима уносећи баш њега у Закључке Договора (в. тач. 5 и 8). Па и поред тога, из разлога који смо истакли у непосредно претходном ставу, учесници Договора нису хтели присвојити себи право да узму улогу тела које ће о овоме и дефинитивно одлучити, него је по предлогу једног учесника (в. стр. 93 и 94 Летописа са стенограмима), ако и прећутно, прихваћено као најсрећније решење да комисија стручњака при изради правописа донесе одлуку и о томе који је од више постојећих назива нашег језика најадекватнији. А пошто ће, опет према Закључцима (тач. 7), правопис у целини (што значи и свака појединост у њему) бити дат на широку дискусију, — то је свакако најумесније да и уједначени службени назив нашег језика, на тај начин, добије санкцију широке јавности.

У бројним написима о њему Новосадски договор је оцењен као значајан прилог уклањању вештачких разлика из за-

једничког књижевног језика и правописа Срба и Хрвата и као крупан догађај у културном животу наших народа. У свега два од њих, бар од оних који су нама дошли до руку, учесницима се замера на отсуству смелости у доношењу одлука. А и у многима другим је истакнуто оно што на почетку Договора није било у складу с општом атмосфером поверења, које је у току дискусије стално расло и довело до потпуне једнодушности у тежњама за остварењем циља ради којег је и био припремљен састанак у Новом Саду. То се лепо види и из објављених стенограма дискусије, којима је Летопис Матице српске успешно окончао плодну дискусију која се, из броја у број, годину и по дана у њему водила о врло важном проблему иако незнатних разлика у књижевном језику Срба и Хрвата. На овим стенограмима је лако проверити колико су у освртима на Новосадски договор расправљање појединих питања и текст закључака верно тумачени. И они су, можда, једина потпуно верна слика Новосадског договора (Што су појединци из својих говора испустили, а понекад и преиначили, по неку мисао која није наилазила на одобравање већине учесника, ниуколико не мења оно што је позитивно казано и утврђено на Договору). Јер су учесници, како смо већ рекли, појединачна мишљења гдекад могли претставити као гледиште већине, а могли су чак и оно што је изношено у приватном разговору за трајања одмора између радних састанака, у време обеда за столом, или у шетњи на улици, помешати са излагањима у дискусији. Непотпуност стенограма је једино у томе што нису обухватили дискусију поводом примања закључака. Али се тиме не губи богзна-шта, јер се тада дискутовало само о стилизацији појединих тачака. А заједничко гледиште о суштини онога што је дато у Закључцима изграђено је пре него је одређена комисија и приступила њихову састављању.

М. Стевановић

ОБЛИЦИ ИМЕНА: ЗВАЊА, ЗАНИМАЊА, ДУЖНОСТИ И ТИТУЛА ЖЕНСКИХ ЛИЦА

Особина је нашег језика да разлику у полу живих бића обележава посебним граматичким облицима њихових имена. С тим у вези развио се у језику читав један систем обличког диференцирања ове две категорије код живих бића. Створен је низ семантичких корелатива у којима се женски род обележава посебним продуктивним наставцима за грађење речи. Тако имамо речи—парове типа: *старац* — *старица*, *трговац* — *трговка* или *трговкиња*, *болесник* — *болесница*, *пастир* — *пастирка* или *пастирица*, *кројач* — *кројачица*, *секретар* — *секретарица* или *секретарка*, *говедар* — *говедарица* или *говедарка*, *богаташ* — *богаташица* и сл.; *вук* — *вучица*, *голуб* — *голубица*, *зец* — *зечица* и сл. При томе се, најчешће, имена лица и животиња женског пола изводе од одговарајућих облика мушкога рода.

Међутим, наведени систем обличког диференцирања природног рода није баш сасвим доследно спроведен код свих имена живих бића. Има доста отступања, и то у различитим правцима. У врло много случајева жива бића и мушког и женског пола обележавају се једним истим граматичким обликом, једном истом именицом (уп. Граматика српскохрватског језика за више разреде од М. Стевановића, стр. 82—86).

Ова отступања од обличког диференцирања природног пола код живих бића нарочито су честа и карактеристична код именица које означавају поједине титуле, звања, занимања и дужности. На њима ћемо се овде и задржати и покушати да их објаснимо.

У последње време све се више шири пракса неизражавања природног рода посебним граматичким облицима у наведеним категоријама именица. Данас се све чешће говори и пише: *другарица благајник; другарица секретар; доктор Јелица Петровић, дечји лекар; другарица Н. Н., асистент универзи-*

тете: другарица Н. Н., управник дечјег дома и сл. Само у једном броју једног нашег дневног листа читамо:... ***амерички амбасадор госпођа Клер Лупс...; доктор Олга Милошевић, генерални секретар Црвеног крста Југославије: Вера Липовшчак, руководилац здравствено-социјалне службе; писац сценарија Сида Марјановић: референт магистар Радмила Аврамов.*** Оваквих примера може се срести безброј на свакој страници у нашој штампи и публикацијама, а исто тако овакви примери чују се на сваком кораку у говорном језику.

Наведени примери из говора и писане речи намећу нам питање: зашто се у свим тим случајевима не употребљавају одговарајући женски облици *(благајница, секретарица, докторка* или *доктрица, дечја лекарка, асистенткиња, управница)* када већ постоје у језику, или, ако не постоје, зашто их језик не створи по угледу на постојеће женске облике других занимања, звања, дужности и титула? Како да се објасни и разуме та тежња ка елиминисању женских облика у овим категоријама именица и како да се разуме и објасни њихово замењивање облицима граматичког мушког рода? Нема ли ту, можда, чега назадног, нечег што би се могло схватити или осетити као омаловажавање жена? Јер у II годишту предратне серије Нашег језика (свеска 7, стр. 202—204) објављен је чак и један чланак под насловом „ГОСПОЂА ПРОФЕСОР“ у коме писац за примере типа ***гђа професор, Мара Поповић или Вера Поповић, суплент*** и њима сличне — каже: „То је атентат на наш језик“. И, даље: „Читао сам чак једном да се господин, рецимо Милан Павловић, инжињер, венчао са суплентом гђицом Милком Ратковић; дакле, инжињер се оженио са суплентом. Чудо, мушки узео мушкога! Шта је то?.. кад „госпођа професор“ двије су погрешке: прво што се именица „професор“ употребљава за женско биће, друго, што се уз именицу мушког рода ставља атрибут (апозиција) женског рода“. Дакле, има гласова и мишљења који ову употребу мушких облика и за обележавање лица женског пола сматрају грешком и неправилношћу. А да ли је то тако, да ли има основа за ово и слична мишљења?

Најпре да видимо шта нам показује сам језик, његов садашњи систем и пракса у тој области? Савремена језичка пракса је ту подељена. Она није изразито ни на једној ни на

другој страни. Када је реч о домаћим речима и занимањима која су женама била приступачна од раније, пре њихова потпуног и стварног изједначења у правима и дужностима с мушкарцима, онда обично имамо изграђене засебне речи, засебне облике за мушка и засебне облике за женска лица. Говори се, али и ту не сасвим доследно и у свима случајевима у говору: *учитељица, радница, помоћница* (овде, например, само *кућна помоћница*, не *кућни помоћник*, за жену која за плату помаже у кући) и сл. Али, ако је реч о неком новом звању, занимању, дужности или титули, које раније жене нису имале или нису вршиле у друштву, ту онда настаје колебање. Како, например, рећи за жену која врши неку војну дужност: *она је официр*, или: *она је официрка?* Како рећи: *другарица капетан* или: *другарица капетаница; Јованка С. инжењер хемије* или: *Јованка С... инжењерка хемије* и сл.?

Покушајмо да анализирамо ове изразе са свих страна. Прво, ако би и могло бити речи о било каквој нијанси омаловажавања, онда се оно пре може осетити у другим изразима *(официрка, капетаница)* него у првима. Затим, са гледишта конкретности, први изрази *(официр, другарица капетан)*, додуше, мало су апстрактнији и симболичнији, али у исто време и баш тиме и ауторитативнији и сугестивнији. Други изрази *(официрка, капетаница, инжењерка)* су, истина, конкретнији, јер обележавају и природни род лица. Али, та нам конкретност у овом случају и није баш неопходна, јер је припадност женског пола већ обележена и изражена другим речима у датим реченицама и синтагмама *(она, другарица, Јованка)* које у овим случајевима преузимају функцију обележавања природног пола када је и ако је то потребно. Поред тога, називи *официрка, капетаница* и сл. значе још и нешто друго — официрову, капетанову жену (супругу). И тако је у већини случајева (уп. *министарка* — министрова жена, *косачица* — машина која сама коси и сл.).

Све нам ово показује да је читав овај проблем женских облика у поменутим категоријама именица једно сасвим ново и савремено питање. Донела га је нова животна стварност, садашњи услови и облици друштвеног живота у нашој земљи, и зато га треба свестрано, и са тога становишта анализирати и

објаснити. Граматика и граматички облици нису нешто вечно и непромењиво у језику; њих ствара и мења живот, па њихово догматичко примењивање у овом случају пре би штетило него доприносило разумевању и решењу овог проблема. Овде се управо и ради пре о разумевању и схватању језичког процеса и његовог кретања, а не о конкретном решавању правилности или неправилности употребе и грађења посебних граматичких облика за обележавање женских лица вршилаца појединих звања, дужности и занимања или носилаца појединих титула. У читавом овом проблему изгледа да је дошло до извесне врсте сукоба између захтева савременог друштвеног живота и језичке, управо граматичке традиције. Тако увек и бива. Живот намеће и поставља језику извесне захтеве, језик животу удовољава својим расположивим средствима.

Чињеница је да данас жене у све већем броју обављају и оне дужности које су раније биле приступачне само мушкарцима. Ако је то тако, ако жена данас обавља неку дужност или занимање, има неко звање или титулу равноправно и једнако као и мушкарац, онда она то има да обавља и врши исто као и мушкарци. Узмимо, например, данас положај или дужност народног посланика. У погледу друштвене функције, у погледу њеног испуњавања — нема никакве разлике између мушкарца и жене. Пол личности која врши ту дужност не игра никакву битну улогу. Отуда излази јасно да ако на ту ствар гледамо са друштвеног становишта, ако звање, дужност, занимање или титулу посматрамо само као социјалне категорије, није нам ни потребно, нити имамо каквих разлога да за жену — посланика стварамо другу, засебну реч него за посланика — мушкарца. Баш би круто придржавање досадашњих норми и стварање посебних граматичких „женских“ облика за сваку функцију коју данас жене врше у друштву било нешто насилно, нешто противно животу и друштвеном положају жене. Јер реч, назив, име — не везује се за неку споредну црту личности која врши неку функцију, већ за вршење саме функције. У оваквом светлу, у друштвеној перспективи овог проблема — нису нам ни потребни посебни облици за обележавање природног рода у категоријама именица о којима је овде реч. Питање

посебног облика за жену — посланика, жену — официра, жену — професора и сл. настаје једино из формалних језичких разлога, из неоправдане и необразложене пуристичке навике да се употребљавају одговарајући облици граматичког рода у свима категоријама живих бића. Поред тога што овај принцип није доследно спроведен ни у другим категоријама живих бића — овде, када је реч о људским занимањима, звањима, титулама и дужностима, — питање природног пола, па и његово обележавање одговарајућим облицима граматичког рода, нема никакве везе са суштином ствари, са лицима као њиховим носиоцима и вршиоцима, баш као ни друге физичке особине тих лица. Исто онако као што не обележавамо посебним граматичким облицима, например, старост, узраст и друге физичке особине лица, не морамо обележавати ни њихов пол.

На крају, да истакнемо једну чињеницу која поткрепљује изнесену претпоставку о развојној тенденцији савременог језика ка елеминисању обличког диференцирања пола у поменутим категоријама именица и преношењу овога разликовања на друге диференцијалне моменте (веза у реченици, друге речи, атрибути и сл.). То је чињеница што за известан, и не баш тако мали број звања, дужности и занимања које жене већ доста дуго и у великом броју врше, још нису створени у језику посебни граматички облици. Досада се још нису појавили „женски“ корелативи за такве титуле, звања, занимања и дужности као што су, например: *филолог, психолог, агроном, доктор наука, магистер фармације, академик; борац, посланик, руководилац, писац, преводилац* итд.

Изложена објашњења и чињенице наводе нас на закључак да се на данашњој фази развитка нашег језика, код именица које значе извесну класификацију јединки, све више испољава тенденција ка истицању с а м е д р у ш т в е н е ф у н к ц и ј е коју дато лице врши. Стога и имамо све више употребу једног истог граматичког облика и за мушка и за женска лица која ту функцију врше. А ако је пак потребно и кад је потребно да се обележи и пол, онда се то чини не посебним граматичким обликом, већ неким другим, за то погодним језичким средствима.

Св. Николић

О СЛОЖЕНИЦАМА ТИПА „НАРОДНОРЕПУБЛИКАНАЦ“ И ПОВОДОМ ЊИХ

За време трајања последње кризе француске владе наши дневни листови, који су, како је и разумљиво, живо пратили напоре око образовања нове владе, између осталих често су спомињали француску политичку странку народних републиканаца, која по својој јачини и, нарочито, по своме положају у односу на остале странке некако заузима централно место у данашњем политичком животу своје земље. Али макар колико нас и та криза и њен завршетак, као и друга важнија збивања у свету, политички интересовали, — ми, наравно, не узимамо да с те стране говоримо о народним републиканцима, него нам је привукла пажњу сложеница „*народнорепубликанац*“ и остали термини који се код нас употребљавају као називи за присталице поменуте политичке странке у Француској. И хтели смо нешто рећи о тим терминима.

Странка о којој је овде реч у нашој дневној штампи се зове: и *народнорепубликанска* и *народно-републиканска* и *народно републиканска*, а за означавање припадништва тој странци употребљавају се придеви: *народно републикански*, *народно-републикански* и *народнорепубликански* (присталица, рецимо, или претставник, или првак, или тако што), а присталице странке су: и *народни републиканци* и *народно-републиканци* и *народнорепубликанци*. Истина је да једни листови узимају један, а други — други, односно трећи начин писања. И то је донекле разумљиво. Али и у једном истом листу, каткад и у истом чланку, срећемо називе ове политичке странке и називе њених припадника написане и у облику две посебне речи, као једну сложену реч, и као полусложеницу, тј. с цртицом између првог и другог саставног дела њеног. Нај-

необичније је то што у једном, и то угледном дневнику нашем, у истом чланку и на истом ступцу, и то у размаку од свега два реда, читамо да је Робер Шуман *народно републиканац*, а његов политички једномишљеник Теджан — *народнорепубликанац*.

Може когод рећи да то за наш језик и нема значаја пошто је реч о страним називима. Али се на ово питање не може тако гледати, него је баш за наш језик врло важно како ће се поједине стране речи и страни термини преводити на њ. Јер ваља тачно знати шта у оригиналу овај или онај термин означава, па је зато потребно у нашем језику наћи одговарајући термин који ће тачно означавати дотични појам. Међутим, *народни републиканац*, рецимо, и *народно-републиканац* не могу означавати исти појам, а термин „*народно републиканац*" је и уопште немогућ. И најзад, *народнорепубликанац* већ, како ћемо ниже видети, требало би да значи нешто друго, а не оно што означавају саставни делови ове сложенице док се један уз други употребљавају као две посебне речи. Јасно је, дакле, да за означавање припадника ове француске политичке странке, бар у нашем језику, ваља употребљавати само један од наведених термина. И то не макар који. А да бисмо могли утврдити који од тих термина је најисправнији, морамо претходно тачно знати како се ова странка и њене присталице зову у Француској. Le mouvement républicain populaire (скраћ. MRP) буквално преведено: *Народни републикански покрет*, може се нашим језиком звати и *Народнорепублика(н)ски покрет*, односно *Народнорепубликанска странка*. За присталице странке, међутим, који се у Француској и на француском језику зову les républicains populaires, не може се у нашем језику узети термин *народнорепубликанци*, већ једино — *народни републиканци*.

Са овим је истоветан и назив данашње француске парламентарне групе независних републиканаца (les républicains indépendants). А за њих се никад не употребљава слично неисправан назив; они се нашим језиком зову само *независни републиканци* (а никада ни *независно-републиканци* ни *независнорепубликанци)*. Ти термини, и један и други, одговарају, лингвистички мислим, називима некадашњих политичких странака код нас — називу странке самосталних радикала (у Србији на

почетку овога века) и странке самосталних демократа (у старој Југославији у времену између два светска рата). Ове странке су се званично звале *Самостална радикална странка* и *Самостална демократска странка*, а њихове присталице: *самостални радикали* и *самостални демократи*. Све оно опет што се односило на самосталне радикале, односно самосталне демократе, што је њима припадало или их се на било који начин тицало — може се означавати придевом *самосталнорадикалски* (збор, рецимо, или забава, или што слично), односно *самосталнодемократски*; другим речима од вишечлане синтагме која означава један појам (у овоме случају самосталног радикала, самосталног демократа, народног републиканца, независног републиканца), може се и, када је то потребно, управо се мора градити придевска сложеница. Према томе су и сложенице: *самосталнорадикалски*, *самосталнодемократски*, *народнорепубликански*, *независнорепубликански* не само исправне него и незамењиве у нашем језику, исто онако као сложенице: *старобановачки* (према Стари Бановци, *старопазовски* према Стара Пазова, *великокикиндски* према Велика Кикинда, *белоцрквански* према Бела Црква, *књижевноисториски* према књижевна историја, *књижевнојезички* према књижевни језик, *црногорскохерцеговачки* према црногорска Херцеговина, за разлику од онога што је и црногорско и херцеговачко и што се, према томе, означава полусложеницом *црногорско-херцеговачки* (*црногорскохерцеговачке* су планине, например, планине црногорског дела Херцеговине, док су *црногорско-херцеговачке* планине оне планине које су и црногорске и херцеговачке, тј. једним делом црногорске а једним херцеговачке), итд.

Али ако се од синтагме *народни републиканци* прави придев *народнорепубликански*, којим се означава све што се било како односи на народне републиканце, и којим се, између осталога, може означавати и њихова странка — не може се сад и обрнуто од придева *народнорепубликански* правити именица *народнорепубликанац*. А саме синтагме: *народни републиканац*, *независни републиканац*, *самостални радикал* или *самостални демократ* не могу се срасти у једну сложену реч, јер је, како је познато, за стварање атрибутских сложеница по природи нашег

језика, а и осталих словенских језика, потребно да детерминативна (атрибутска) и детерминисана (именичка) реч промене значења која имају док се као засебне употребљавају (исп. и А. Белића, О језичкој природи и језичком развитку, Београд, 1941, 274). И будући да у синтагми *народни републиканци* обе речи у потпуности чувају своја посебна значења, то се од ње (као ни од синтагми: *независни републиканци, самостални радикали, самостални демократи* и сл.) не може правити ни сложеница, ни полусложеница. За термин „*народно републиканац*" већ смо рекли и понављамо да је потпуно бесмислен, јер јамачно овде, као ни ма где у нашем језику, није могућа употреба прилога уз именице.

У српскохрватском језику, истина, има неколико атрибутских сложеница које су то постале иако делови у њима нису изменили значења која су имали док су се употребљавали као посебне речи. Тако: *велѐиздаја*, издаја против државе, треба да значи *велика издаја*, *велѐсила* је *велика сила*, *ви̏сора̄ван* — *висока* или *виси(ј)ска* или *висинска* раван, раван на (одређеној) висини. А уз ове можемо навести и именицу *ди̑вокоза*, јер иако то није исто што и *ди́вља кȍза* него само „дивља четвороножна животиња која преживље; слична (је) кози, а разликује се од ње што јој нема браде и рогови су јој на врху кукасти" (Рј. Ак.). — у народу, где је ова сложеница, једина између сад наведених, постала од синтагме *дивља коза*, и сложеница и синтагма су истог значења.

Изузимајући последњу свим овим и још неким сличним сложеницама с правом су се правили приговори. Тако, Томо Маретић у свом Језичном савјетнику (на стр. 173) каже: „*веле* је адв.(ерб) који се у народном језику не слаже с готовим именицама у једну ријеч, као што су на пр. велеиздаја, велепосједник, велетржац, велеум, велевласт"... зато што је, наиме, „ту свуда и други дио готова именица, т.ј. која се сама налази у језику: издаја, посједник, тржац..., ум, власт". И није сам Маретић који устаје против употребе ових сложеница у нашем језику, него су их и други лингвисти сматрали као „противне духу језика". А и поред тога су оне, нарочито неке од њих, већ у широкој употреби, без обзира на то што су у језик ушле некако не-

редовно, обрнутим путем. Нека су, како Маретић каже, сложенице са *веле* — у првом делу своме и начињене „што према њемачком језику“... а „што према чешком“ (в. на малопре наведеном месту његова Језичног савјетника); нека је *велепосједник* направљено према немачком Grossgrundbesitzer, а *велеиздаја* према Hochverrat, — ми не можемо губити из вида да се за дотичне појмове ипак употребљавају баш те, а не ни речи које Маретић место њих предлаже. ни било које друге речи или синтагме; испор. само колико се пута у чланку *Велеиздајнички процес у Босни* (Народна енциклопедија Српско-хрватско-словеначка) помињу речи *велеиздаја, велеиздајник* и *велеиздајнички.* „Место немачког Grossstadt, како то проф. А. Белић, на горе цитираном месту наглашава, заиста се не може рећи, нити ко каже *великоград*, али је неприродно начињена реч „*велеград*“ у доста широкој употреби, не само у разговорном него и у језику дневне штампе, па и у језику познатих наших књижевника. Ово већ говори да има извесних услова за одржавање и тих „неправилних“ сложеница у нашем језику. А ти су услови, по моме мишљењу, и лингвистичког карактера.

Познато је да је основни услов за постанак сложеница у српскохрватском језику поред промене значења и промена облика њихових саставних делова, ако не оба, а оно бар једног од њих. И Маретић с разлогом истиче да је чување непромењеног другог дела горе наведених сложеница један од њихових недостатака. Али ја мислим, за ово није од значаја промена само другог, него ту може играти улогу и промена првог дела сложенице, а *веле* се уопште није сачувало у нашем језику. Поготово његово некадашње значење, управо значење придева *велиј* (ст. сл. *велий)* = *велики* у нашем језичком осећању је изгубило везу с овим обликом. И у сложеницама: *велеиздаја, велеиздајник, велепоседник, велеград* и не осећамо — ми то само знамо — да је у првоме делу њихову придев *велики.* Тако ни у сложеници *дивокоза*, у којој као први њен део имамо придев *дивиј* (ст. сл. *дивий*), који је за данашње језичко осећање, дакле по облику — различан од придева *дивљи.* И то је, по мом мишљењу, омогућило стварање ове сложенице. Ја држим да је и сложеница *висораван* стварно могла бити примљена (као географски тер-

мин она је у општој употреби, и место ње тамо не би могао бити узет ни један од назива које јој Маретић у Јез. савј. предлаже за замену, јер сматра да је начињена, по немачком калупу, према Hochebene), зато што је први њен део *вис* у знатној мери измењен облик придева: *висока, виси(ј)ска* или *висинска*, какав је морао бити у синтагми уз именицу *раван*, пре него се с њом срастао у сложеницу *висораван*. Друкчије речено до срастања је и могло доћи тек после крњења првог дела синтагме, тј. после промене њеног облика. Сложенице: *великопродаја* и *малопродаја* не бисмо могли убрајати међу ове. јер оне не значе велику продају и малу продају, него *продају навелико* и *продају намало*, оне, дакле, значе нешто друго, а не оно што значе њихови саставни делови. Тако и именица *пустоклас* није п у с т него п р а з а н к л а с, или боље рећи и није никакав клас, него је то мушки цвет у кукуруза, који се у народу понегде зове још и д и в и з м а. И зато ове и овакве сложенице потпуно одговарају природи нашег језика.

Што се тиче сложеница *социјалдемократи* и *радикалсоцијалисти* као термина за означавање припадника одговарајућих политичких странака њима се с гледишта принципа прављења сложеница у нашем језику не могу правити приговори ма ког односа били саставни делови њихови; *термин социјалдемократ* означава онога што је и *социјалист* и *демократ* у исто време, а *радикалсоцијалист* онога ко је и *радикал* и *социјалист*. А пошто се не може поставити граница између онога што је социјалистичко и демократско, односно између онога што је радикално и социјалистичко, него демократичност подразумева и социјалистичност, и обрнуто, односно социјалистичност подразумева и радикализам и обрнуто. И кад није могућно поставити границу између демократичног и социјалистичког, односно између социјалистичког и радикалног, — то су горње сложенице с напоредним међусобним односом саставних делова праве сложенице (уколико би горњи термини означавали какве фузионисане политичке групе социјалиста и демократа, односно радикала и социјалиста, — њих би онда требало означавати полусложеницама *социјал-демократи* и *радикал-социјалисти*). А и када би термини *социјалдемократи* и *радикалсоцијалисти* били одредбене, атрибутске синтагме, кад би, тј., означавале соци-

јалистичке демократе и *радикалне социјалисте*, оне би још и могле постати сложеницама. Не мислим по томе што први делови сложеница *социјал* и *радикал* претстављају бог-зна-колико измењене првобитне одредбе *социјалистички* и *радикалски*, него зато што су у питању речи страног порекла, а детерминативни делови синтагми страног порекла срастају се каткад у сложенице и под условима под којима се домаће речи не могу срасти и који не допуштају стварање сложеница типа „*народнорепубликанац*“.

М. Стевановић

О ЈЕДНОМ СЛУЧАЈУ СТАВЉАЊА ЗАПЕТЕ

У часопису „Књижевност и језик у школи“ (број 5, 1954 године) у рубрици „Питања и одговори“ изнијето је мишљење о томе да ли субјекатске зависне реченице типа: *Ко рано рани, двије среће граби* — треба одвајати запетом, и речено је да ту запети нема мјеста. Да видимо колико је то мишљење оправдано.

Проблем који нам се овдје намеће је у овоме: да ли је оправдано у реченицама ове врсте зависно - односно реченицу одвајати запетом, односно да ли овдје имамо *стварну* или само *привидну инверзију*. Одмах можемо рећи да нису уједначена мишљења код наших граматичара о овоме. Једни, полазећи од функције ове зависне реченице у односу на главну, мисле да је не треба одвајати запетом од главне јер она ту врши функцију субјекта, а пошто се субјекат никада не одваја запетом од осталих дијелова реченице (наравно, овдје се не мисли на уметнуте реченице), ни њих у оваквим случајевима не треба одвајати; други, пак, слажући се са првима да су то заиста субјекатске реченице, да оне стварно врше функцију субјекта друге реченице која је по функцији предикатска синтагма, сматрају да их и поред те њихове функције треба одвајати запетом, јер је ту у питању сложена реченица и то са зависном реченицом на првом мјесту, тј. у инверзији; а пошто се све зависне реченице у оваквом реченичном поретку одвајају запетом, ни овдје не треба правити изнимку. Да то покажемо.

У Правопису проф. А. Белића стоји да се овакви примјери могу двојако схватити, а према томе како их схватамо, стављају се и знаци интерпункције. Тако имамо: *Ко брзо суди брзо се и каје* — гдје се први дио ове реченице схвата као „*подметска реченица*“ и зато се не одваја запетом; али то се „може разумети и као *тај се брзо каје*, и тада треба ставити запету“, а овакви су још и ови примјери: *Ко много иште, (тај) радо не*

даје; — *Ко другом јаму копа, (тај) сам у њу пада.* (А. Белић, Правопис, Београд 1952, стр. 95), а на другом мјесту проф. Белић каже: „Корелативна заменица или прилог *тај, онај, тад* и слично често се подразумева, па ипак и такве реченице треба сматрати као корелативне. Напр.: *Кад срце запишти, мисао је крива.* Овде је Ракић сигурно замишљао *тад.* Или: *Ко много пита, радо не даје* — очигледно *тај радо не даје.* Или: „*Ко овога камена понесе, кајаће се; а ко не понесе, кајаће се*“ — у оба случаја *тај ће се кајати*“. Међу примјерима који се за ово наводе имамо и: *Ко има коња, на Божић послије ручка ваља да га појаше* (НЈ н. с. књ. I, св. 1—2, 19). Дакле, запета се ставља само у случајевима кад стоји или се подразумијева саодносна (корелативна) замјеница (А. Белић, Правопис, 94).

У Синтакси српског језика М. С. Лалевића (литографисана предавања, Београд, 1951, 310) имамо примјер: *Ко рано рани две среће граби* (Ранораниоц две среће граби, субјекатска односна реченица), а у напред поменутом часопису имамо од истог писца и објашњење за ово: „Како пак субјекат не одвајамо запетом од предиката, то је природно што нећемо ни субјекатску реченицу одвајати од другог дела реченице“... јер овдје „имамо само *привидну, формалну инверзију* (подвукао А. П.), а уствари је обичан, нормалан ред речи у реченици (op. cit. 343). Исто и у часопису „Питања савр. књ. језика“, год II књ. I св. 2, стр. 197. Исто овако мисли и Илија Лалевић: Односна реченица, може бити подмет другој реченици и онда се такве реченице не одвајају запетом; напр: *Ко брзо суди брзо се и каје* (али: ко *брзо суди, тај се брзо и каје* — јер имамо два подмета), (Синтакса за средње школе, Београд 1932, 93); Св. Предић: Ко другоме јаму копа сам у њу пада. Реченице које замењују субјекат обично почињу неком релативном заменицом: ко . . . Било да је субјекат испред предиката било да је иза њега, запета се... не ставља. (Како се ставља запета, Београд, 1938, 14), али и он, као и остали, одваја временску реченицу кад је испред главне. Исп: *Кад су ме сви војници напустили, видео сам...* (исто, 32) мада је и њена функција према главној — функција прилошке ознаке времена; она се може исказати и овако: *Послије одласка мојих војника видео сам...*, а да се значење не измијени.

А не би се могло у потпуности прихватити ни оно што писац о овоме износи у VI-ом одјељку ове књижице (о томе доцније) Ж. Вукадиновић: *Ко рано рани две среће граби* (подм.), али и код њега: *Куд војска прође, трава не расте* (Српски у 100 часова, II издање, Београд, 1952, 312—313).

У Граматици Ж. Стефановића не налазимо одређено мишљење. Код њега, заправо, имамо недоследност. Он уз примјер: *Ко пита, не скита* каже: „. . .у сложеној реченици зависна реченица *„ко пита"* замењује подмет целе реченице *(Ко пита, не скита = Питач не скита)* и у јакој је мисаоној вези с њом, те се не одваја запетом" (а он редовно одваја). Тако он пише кад анализира примјере, а у правилу на истој страни пише: „...ако је зависна реченица у обрнутом реченичном реду, па се односи на целу реченицу, иза ње се увек пише запета" (!) (Граматика српскохрватског језика за средње и стручне школе, Београд, 1932, 163), а то понавља и у правилу на 164 страни.

Други познатији граматичари овакве реченице редовно одвајају. Тако Ј. Лукић има: *Ко брзо суди, брзо се и каје = Брз судија брзо се каје; Ко рано рани, двије среће граби* (Синтакса српског језика, Београд, 1912; први примјер на стр. 22, а други на 30); Љ. Стојановић: *Ко рано рани, две среће граби; Ко брзо суди, брзо се и каје;* затим код њега имамо и: *Ко гуди истину, гудалом га по прстима бију* (У Пословицама, државно издање од 1900 године, стоји: *Ко истину гуди, гудалом га по прстима бију),* т.ј. *Гудалом по прстима бију* [*онога*] *ко гуди истину; гудача истине бију гудалом по прстима* (Српска граматика за IV разред гимназије, Београд, 1922, стр. 52 и 50); Брабец-Храсте-Живковић (овдје не мијења природу ствари то што се они служе граматичком интерпункцијом): *Тко марљиво ради, бит ће награђен...* субјекат главне реченице је реченица: *тко марљиво ради* (Граматика хрватског или српског језика, Загреб, 1952, 177; исто и у другом издању од 1954 године); Љ. Петровић: *Ко говори истину, јавља што је право* — примјер узет од Ђ. Даничића — (Техника стила, Београд, 1937, 135) и: *Ко ради своју земљу, биће сит хљеба* (Употреба интерпункције, Београд, стр. 22).

Проф. М. Стевановић је у својој Граматици посветио оваквим реченицама посебну пажњу. За наш примјер: *Ко рано рани, две среће граби* он каже да је у њему „... односна реченица: *Ко рано рани* стварно субјект, о коме се говори да *две среће граби*. Уствари ова сложена реченица значи: *Раноранилац граби две среће*. Према овоме се поставља питање да ли је онда оправдано стављати запету између субјекта и његова предиката. Али пошто је ова стварно проширена реченица дата у облику сложене, и то *у инверсији* (подвукао А. П.), ми, разуме се, с правом обележавамо однос простих проширених реченица у сложеној, у којој је *ко рано рани* зависна односна реченица, а (тај) *две среће граби* — главна" (Граматика српскохрватског језика за више разреде гимназије, Београд, 1951, 345).

Овако поступа и Богдан Поповић за кога је познато да је много пазио на правилну употребу знака интерпункције. За њега: „Интерпункција бележи прекиде у односима подређености". (Страни преглед, год VII и VIII, број 1—4, Београд, 1936, 2), а пошто сам одваја реченице ове врсте, сигурно их не сматра сувише подређеним другој реченици. Да наведемо неколико примјера из његових радова: *Ко их буде потражио, видеће* (да само узгред кажемо) *да их има два главна* (Српски књижевни гласник, 3, 222); *Ко не покуша то учинити, неће веровати до којих ситница се тај паралелизам може правити* (СКГ, 7, 143). *Ко рче, не срче* (Из теорије књижевности — универзитетска предавања — Београд, 1910, 126). Можда ће ко рећи да, пошто су ова предавања Б. Поповића издали његови ученици, ово не мора бити његова интерпункција. Али он овако поступа и другдје. Тако у збирци његових чланака и предавања (Чланци и предавања, Београд, 1932) имамо: *Ко јако осећа, јако и каже...* (67). *Ко год суди, суди му се. Ко год суди другима, суди и себи* (135). *Ко пева, зло не мисли* (163). *Ко се одао науци, треба свој дух да облагороди у целини...* (164). *Ко изиђе у поље, може видети неке друге животиње...* (208). (Код њега сам нашао само један једини примјер где нема запете: „*Ко воли музику не може бити рђав човек*"... 163; исто и у СКГ, књ. XVIII, бр. 2, 111).

Из свега овога можемо извући закључак да су једни против одвајања оваквих реченица (И. Лалевић, М. С. Ла-

левић, Св. Предић, Ж. Вукадиновић), други мисле да се може одвајати ако се има на уму корелативан однос, без обзира на то да ли је он и морфолошки дат (А. Белић, Б. Поповић, Ј. Лукић, Љ. Стојановић, М. Стевановић, Брабец-Храсте-Живковић). Уз ове би ишао и Ж. Стефановић, само у вези с њим треба имати на уму ону противурјечност о којој смо напријед говорили). Толико о мишљењу граматичара и теоретичара интерпункције.

Да видимо сада како овакве примјере пишу Вук и Даничић. У Вуковим Пословицама (Цетиње, 1836 године) имамо редовно одвајање:

Ко брзо суди, брзо се и каје; Ко вина вечера, воде руча; Ко вино пије, опиће се; Ко коња јаше, убиће се; Ко високо лети, ниско пада; Ко га не зна, скупо би га платио; Ко добро чини, боље дочека; Ко добро чини, не ће се кајати; Ко жену слуша, гори је од жена; Ко злима опрашта, добрима шкоди; Ко изгуби срам људски, изгуби и страх Божиј; Ко љети пландује, зими гладује; Ко млого бесједи, млого лаже; Ко мудро мучи, лијепо говори; Ко не чува туђе, не ће имати ни своје; Ко прст да, и руку ће дати; Ко рано урани, лако зеца улови; (у државном издању од 1900 године имамо и: *Ко рано рани, двије среће граби); Ко се за вјешала родио, не ће утонути; Ко рани, не мркне; Ко свој посао чини, руке не брља;* као и: *Ко добра служи, онај се не тужи; Ко има браду, он ће наћи чешаљ* и сл.

Овдје се може констатовати да је Вук све овакве примјере одвајао запетом као и оне са датом корелативном замјеницом. Иако за Вукову интерпункцију знамо да је она до 1847 године била граматичка, а тек послије те године логичка — в. М. Стевановић, Вукова интерпункција, Зборник Филозофског факултета, Београд, 1952, 39 — то, како смо горе рекли за граматичаре с таквом интерпункцијом, ни код Вука не мијења ствар, јер ни оне друге присталице граматичке интерпункције не одвајају субјекат од предиката. Приређивачи државног издања Вукових пословица, међутим, често не одвајају увијек ни оне реченице гдје је морфолошки обиљежена корелативност. Тако код њих имамо: *Ко врага свијећом тражи тај ће га и наћи; Ко добра служи онај се не тужи; Ко иде у млин онај се и омучи; Ко коло води онај и*

почиње; Ко ме фали тај ме мами; Ко ми је дао та ме није убио; Ко свашто за зло прима онај међу људе нек не иде; Ко се жене боји тај је грђи од ње; Ко у бој не иде тај не гине и сл.. Можда је ово посљедица небрижљивог вођења коректуре, јер и код њих имамо чешће одвајање запетом оваквих примјера: *Ко је, он је; Ко се боји, та се убоји; Ко се дима не надими, он се огња не нагрија; Ко се држи правице, тај не музе кравице; Ко се не освети, он се не посвети; Ко се прије обује, онај и заповиједа; Ко снахује, тај (та) војује; Ко те један пут ћушио, онај ће те други пут коцем ударит* и сл.

Ђ. Даничић све овакве реченице, па и оне у којих нема корелативног облика, одваја запетом: *Ко глође гвожђе, сломит ће зубе; Ко хоће часно, не ће ласно; Ко хоће све, не има ништа; Ко је у танцу, потребује играт; Ко спи, рибу не хита* и сл. (Ђ. Даничић, Пословице, Загреб, 1871). А за њега знамо да се служио само логичком интерпункцијом (М. Стевановић, op. cit. 39. Овакав је и примјер: *Ко добије на Колијану* (треба Колојану А. П.), *добио је и на ахћаму* (Капетановић, Благо, Сарајево 1887). Како се из предњег види, Вук и Даничић редовно одвајају овакве реченице, јер их, без сумње, подразумијевају као дијелове сложене реченице, дате у инверзији.

Прије него приступимо анализи нашег примјера, рећи ћемо још неколико ријечи о реченицама ове врсте. Овакве реченичне конструкције обичне су и у свакодневном говору, јер инверзија има своју стилистичку функцију: „Када се то изврши (мисли се на инверзију А. П.), тиме се ломи логички ред у реченици: зависној се реченици, која је тим преметањем нарочито истакнута, даје готово напоредни значај са главном реченицом, њена зависност од главне реченице није више тако одређена као што је онда када се зависна реченица налази на свом правом месту“ (А. Белић, НЈ, н. с. књ. I, св. 1—2, 18).

Додуше, све овакве реченице нису исте природе, него их имамо од неколико врста:

а) када је зависно-односна реченица субјекатска реченица, тј. када она врши функцију субјекта главне реченице. Напр.: *Ко рано рани, двије среће граби* = *Раноранилац двије среће*

граби; Ко добро чини, не каје се = Доброчинитељ се не каје и сл.

б) када обје реченице имају засебне субјекте: *Ко с врагом тикве сади, о главу му се разбијају; Ко на звијезде лаје, испашће му зуби; Ко зна више, родиле му вишње; Ко зна љепше, родиле му трешње; Ко истину гуди, гудалом га по прстима бију.* У оваквим реченицама различити су субјекти. Тако у првом примјеру: *Ко с врагом тикве сади, о главу му се разбијају* субјекат зависно-односне реченице је *ко*, предикат *сади*, а објекат *тикве;* а у другој реченици субјекат је *тикве*, предикат *се разбијају*, а објекат је *глава* онога ко је садио тикве, тј. тиквосадиоца, што значи да је овдје објекат уствари субјекат прве реченице; или да узмемо још један примјер: *Ко гуди истину, гудалом га по прстима бију.* Субјекат прве је опет *ко*, предикат *гуди*, објекат *истину;* а у другој је субјекат *они* (људи), предикат *бију*, а и овдје је објекат субјекат прве реченице „онај који гуди истину, гудач истине".

в) кад обје реченице имају исказане субјекте, тј. када је корелативност и морфолошки дата. Напр.: *Ко коло води, тај и почиње; Ко има браду, он ће наћи и чешаљ; Ко добра служи, онај се не тужи; Ко се држи правице, тај не музе кравице* и сл.

г) овдје би дошли они случајеви гдје читава реченица-пословица има функцију друге реченице. Напр.: „*Ко под другим јаму копа, сам у њу пада*" *је пословица.* Овдје се мисли на „*израз тај и тај*" и то је функционално субјекат (А. Белић, „Књижевност и језик у школи", поменути број, 285; као и О језичкој природи и језичком развитку, Београд, 1941, 179).

А сада да се вратимо нашем примјеру: *Ко рано рани . . .* Видјели смо да се сви поменути граматичари слажу да је то субјекатска реченица,[1] само се сви не слажу у томе да ли је као такву треба одвајати запетом. Они који мисле да је не треба одвајати запетом, полазе, као што смо напријед рекли, од тога што се никада субјекат не може одвајати запетом од осталих

---

[1]) А. А. Шахматов не мисли да су овакве реченице уопште субјекатске. Он каже за примјер: *И кто хочет приезжай* — да се не може *кто хочет* признати за субјекат – но признать их подлежащими нельзя (Синтаксис русского языка, Ленинград, 1941, 173).

дијелова своје реченице. Без сумње, ово је тачно ако се има на уму проста реченица, али је тачно и то да је овдје у питању сложена реченица која је састављена од једне зависне и друге независне и која има зависну реченицу (а она као таква има своје значење) на првом мјесту, у инверзији. А пошто се све овакве реченице (тј. оне које су у инверзији) одвајају запетом (в. HJ, op. cit. 18), ни ове не могу бити изузетак, без обзира на њихову функцију према главној реченици. С друге стране, ми ни остале дијелове реченице међусобно не одвајамо. Напр. објекат, прилошке одредбе, атрибут не одвајамо од њихових главних дијелова, дакако ни кад се развију у зависну реченицу, сем ако та зависна реченица не промијени своје мјесто, тј. ако не дође испред главне. А у том их случају ми редовно одвајамо запетом. Да то покажемо на примјерима. У сложеној реченици: *Походићу вас кад се вратим с пута*, зависно-односна реченица није ништа друго него прилошка ознака времена главне реченице и може се, без измјене значења, исказати и овако: *Походићу вас по своме повратку с пута.* Ако, пак, желимо истаћи другу реченицу, ми ћемо је ставити на прво мјесто. Пошто она овим преметањем постаје мање зависна, лабавије везана за главну, дакако, ми је редовно одвајамо запетом од главне. Тако имамо: *Кад се вратим с пута, походићу вас* — иако знамо да се то може рећи и овако: *По своме повратку с пута походићу вас* (овакве реченице одвајају и они који нису за одвајање субјекатских реченица, а види о овоме и код Т. Маретића, Граматика и стилистика, Загреб, 1931, 406)[2], а у овако стилизованој реченици нећемо ништа одвајати. Или да узмемо примјер за објекатску реченицу: *Што си видео, ниси видио: Што си чуо, ниси чуо; Што си желио, добио си; Што си тражио, нашао си.* Свуда можемо замијенити зависну реченицу трпним придјевом који је уствари објекат у реченици. Тако имамо: *Виђено ниси видио, Чувено ниси чуо, Тражено ниси нашао, Жељено ниси*

[2]) Св. Предић мисли да се инверзија не може узети „као разлог стављања запете" (op. cit. 32) и сматра да је у реченици: *Кад су ме сви војници напустили, видео сам...* првобитна реченица с „инверсијом" била (је) одговор на питање: *Шта си урадио кад су те војници напустили?...* На то питање упитани одговара, наводећи прву реченицу са *кад* као неку врсту наслова, понављања питања (исто 34). Ја се с овим не бих могао сложити.

добио. Како видимо не само прилошке одредбе него се и објекти казани реченицом у инверзији редовно одвајају запетом, а сигурно се не може рећи да је лабавија веза између објекта и глагола који допуњава него између субјекта и његова предиката који му приписује ову или ону особину и радњу. Што вриједи за ове примјере, вриједи и за остале ове врсте кад су дати у инверзији. (Колико овдје игра улогу почивка в. А. Белић, О језичкој природи . . . 472).

Према овоме се не може прихватити мишљење оних граматичара који су против одвајања оваквих реченица због њихове функције. Кад одвајамо објекатске, атрибутске или оне које имају карактер прилошких ознака, ако се налазе у инверзији, онда ни субјекатске реченице у овоме, по нашем мишљењу, не могу чинити изузетак.

А. Пецо

БЕЛЕШКЕ О ЈЕЗИКУ И СТИЛУ У КОРЕНИМА Д. ЋОСИЋА

I

Ћосић се нагло појавио, као из земље изникао. То је један наш „самоникли". Није нам дао прилике да пратимо његов развитак: готово у два корака, с две познате и веће ствари. И одмах у први ред. И највећа књижевна награда у једној години. — Све то и чини снажан утисак и само собом, само за себе. Стога се ми овде нећемо задржавати на предмету његова романа Корени, нити на идеји, ни на уобличавању ликова, ни на претстављању збитија, ни на склопу романа, ни на повезивању детаља, ни на општој концепцији, ни . . .

Како ће наш наставник књижевности говорити о овом делу и његову писцу, то ћемо покушати да му у понечему помогнемо анализом језика и стила пишчева у овом роману. Јер, природно је, наставник ће се задржавати и на том питању, хтео — не хтео, а и ученици ће и из овог дела учити и језик и стил, па ће с правом тражити од свог наставника да им у томе помогне, да им објасни, да им укаже и на оно што је позитивно и стваралачко, али и на оно што не спада у те категорије . . .

Несумњиво: Ћосић је даровит писац. Он је даровит и с овог нешто ужег становишта — кад је у питању изражајна способност и изражајна могућност његова. Језик и стил су средство и форма који треба да одговарају садржини. Те две стране или та два вида дела су нераздвојна. Садржина захтева одговарајући облик, као кад течност треба да улијете у какав суд. Све ће стајати једно према другоме: уливати се и прожимати се узајамно. Да би нам садржина била приступачна, треба да је дата у облику који је наш, обичан, у језику и у стилу оне сре-

дине којој се дело намењује. Јер, не претпостављамо да је дело писано код нас само за узан круг оних који слично пишу, него и за широке писмене масе које се интересују књигом, које суде, просуђују, оцењују и изражавају своје допадање или недопадање ма и ћутке, примањем или одбијањем . . . А Корени се налазе у припреми за ново издање. Утолико пре треба говорити о језику и стилу дела.

Ћосић својом самониклошћу снажно избија из рођеног тла. Он носи снагу земље и народа из којих је поникао. Та је снага некад као бујица речна, као снажан вртлог у коме се сучељавају, на ушћу, воде двеју, трију или више река и речица. И у том ковитлацу јавља се често онај грч у изразу који треба проникнути, схватити. А да се то постигне, треба појмити прилике, средину, околности. И још нешто: треба схватити оно што је у том тренутку овладало писцем, његовим унутрашњим животом, оним што се јавља и као збивање — не изоловано, издвојено, појединачно, него комплексно, као синтеза. Оно што се описује не јавља се у животу на комад, изоловано. Свуда је комплексност у збивању, па и у изразу. Синтетичност у збивању, синтетичност у изразу. Писац има свој стил и свој језик. Он има и своју логику, логику ствари, збивања и њихових утицаја. То обиље, та полифонија коју чује и осећа писац, тражи што је могуће еквивалентнији израз и одраз, захтева преливање колико је год могуће у прикладнију форму. И та галерија ликова и збитија које види и осећа писац такође тражи да буде дата спољашњим знацима, конвенционалним говорним изражајним средствима. Читалац пак без обзира на образовање и дораслост, већ по свом критеријуму и својим способностима, тражи оно што њему одговара — што може схватити, што жели схватити. Свако тражи у делу оно што одговара по закону асоцијације и асимилације њему самом — била то асоцијација по сличности, била реакција у супротном; била то асимилација у смислу варивања, уживљавања и доживљавања у неку руку кроз опис не само спољашњег света него и себе сама, била то само супротност изазвана унутрашњим реаговањем на односни детаљ, скицу, склоп, композицију једног сложеног збивања у делу. Читалац, дакле, не пролази ни глув кроз ту полифонију ни

слеп кроз ту галерију. Он у сваком случају, овако или онако, реагује. Пишчево је да се изрече, да изјави, да се да читаоцу својим делом; читаочево је да га открије, али да открије и себе, и све око себе... А он то може ако постоји ма и овлашан контакт између њега и писца, ако су успостављени мостови, ако постоји оно што је битно и у једном и у другом што ће омогућити тај однос и ту везу. Не значи то, дабоме, какву опипљиву сличност у менталитету, у психичком доживљавању, интелектуалној структури и образовању једног и другог, али опет значи: да се говори оним језиком, не у буквалном смислу, који је један за све, којим се успева да проникне и да открије оно што се не може увек дорећи говорним органом него остаје недоречено, неизречено. Ако је истина да је природа оспособила човека да језиком казује своје мисли, то је језик опште средство које се не би могло злоупотребљавати до те мере да постане средством да се сакрију мисли. — Можете у неком делу употребити сва конвенционална средства да се помоћу њих лакше и потпуније изразите и непосредније делујете на читаоца, некад можете постићи сличан, али не истоветан, ефекат и изостављањем запета, и испуштањем свезица. Али ће у једном случају читалац, а дело је њему намењено, свакако лакше стићи, појмити писца, ићи за њим и с њим, док ће у другом случају клецати, посртати, ломити се, улагати и плодотворног, али и бесплодног напора који ће му каткад омилити ствар, али каткад и омрзнути и створити или равнодушност или одвратност. То су различне могућности које су неминовне. А све зависи од свега: и од писца и његова дела, а, опет, и од читаоца.

Ми овде не вршимо анализу стила и језика Ћосићева да бисмо трагали за могућним утицајима, страним или нашим. Прилазимо делу из наших прилика, а не морамо помишљати ни на Хемингвеја, ни на Сартра, ни на Фокнера, ни на кога од Рембоа и Верлена до данас. За нас је ово једно дело које заслужује да се на његовим изражајним средствима задржимо са жељом да помогнемо читаоцу да га лакше разуме.

Језик и стил су нераздвојни. Ћосић то више осећа и тога је свеснији него што би се понекад рекло према ономе како каже. Он дубоко доживљава снагу природе, стихије. Ту има та-

кве снаге у изразу какве не налазимо често, а има појединости које су, рекао бих, својствене само њему. Он је мајстор у тражењу и налажењу средстава да дочара унутрашњи свет доживљавања и природу с којом говори и која њему говори немуштим, тајанственим, али зато баш снажним језиком. Има ту примера како се интуитивно и спонтано долази до жељеног, до срећног, јединог тако снажног израза. Иако то нису широке, простране композиције, не бар тако увек, али су то скице, медаљони, слике и сличице које остају у свести у свему блеску снаге . . . Ћосић се готово увек умео чувати да спонтаном изразу не да извештачену натегнутост и напрегнутост него да нађе прикладну метафору која снажно дочарава оно што је хтео. То је његова снага, његова способност.

Замислите како он дочарава детаље природе и збивања, како то синтетише у свом виђењу, са својим ставом. Кад он каже: „Брзо се шири *цвокот леда*" — то је симбиоза природе и самог лица, леда и човека, отуд цвокот леда. Или кад слика опрезност, и страх, и сумњу: „Кад се мокар и љут нађох на обали, *десница* ми је *стражарила* над *дршком ножа*,..." — видео је у мраку стравични непомични лик човека с уздигнутом руком, а то је уствари било стабло врбе с једном јединoм кратком граном . . . Али је та *десница* — *он* сам, цео сведен у десницу, напор и напон, и њена *стража* над *дршком*, а то је не само цео *нож*, него цело оружје, заштита, одбрана, све . . . Само десница и држак ножа, и све.

Опис је дат у детаљу, не као цела слика, нека читалац према својим способностима склопи, састави: „из отшкринутих врата забелеше се *зуби* у *бусену* механџијине главе". — Тај *бусен главе*, тај сањиви, чупави, суморни а унезверени створ делује у ноћи контрастно и снажно: беле се зуби у бусену, из бусена, космате главурде. Слика је само белих зуба из бусена. . .

Ћосић доживљава природу, особито ноћ, сумрак. Ено сумрака: пролазе Ђорђе и Тола „поред брдашца као *у журби изубаданог каменим крстовима* неједнаке висине"; — он види брдашце, на њему расуто гробље, као да је неко у журби изубадао по површини неједнаким крстачама. То је општа слика у сумраку, снимљена овлашним погледом, али тачно дочарава-

јући утисак. А у наставку, одмах за тим: „назире се и *песница дрена*". Круна дрена, збијено лишће на кратким кукастим гранама, — све чини из даљине утисак као стегнуте мрке песнице. А та песница на гробљу: комплексно. — Сумрак, сумрак: тако ће мрак „*повранити*" тикве које су светле боје. Писац не каже ни да су тикве поцрнеле ни потамнеле него повраниле. А то је прикладније опису и слици, а ново, топло. — Писац говори о црвеним рукавицама које су „*и очима топле*". Видите: вунене рукавице, црвене вунене рукавице; погледом се загревате у хладноћи; оне су и очима топле . . . Или опис оне Живане: — „танке, мале и савијене *као махуна пасуља* на сушној години". Замислите слику: и сушна година, и махуна пасуља, и мала, и савијена, а сува, сува... А њој насупрот Симка: „боката и витка, лако као *усправан вал заплива* двориштем". Тај вал снаге и силине који малтене плови двориштем, а снага јој и у витким боковима, у гипкости стаса који се угиба и лелуја као вал бујице која испуњава двориште . . .

Аћим (свекар) зауставља поглед на Симки (снаси): „поглед му се *пободе* у гутицу између *размахнутих* и густих обрва." — Поглед се *пободе као бачена стрела*, и то у повије, тамо где се састављају обрве које нису размакнуте него *размахнуте*, као крила с уздигнутим брчним перима. Ето и страх и срам, Аћим и Симка, част и страст која се није обуздала него само разиграла . . .

Писац избегава јевтине везе, слике: „Неколико ситних *ватрица* силазе јој низ лице и капљу у крило." Те ватрице нису само сузе жалоснице ни радоснице, него сузе што пеку као ватра, од којих није лакше што би односиле бољку него теже — и оне куд прођу само пеку, пеку лицем којим силазе.

А кад при слабој светлости слика сенку, то ће изгледати и врло оригинално и врло верно: „Стоји насред собе . . . Његова сенка *полегла* по патосу, *успела се* зидом до прозора и на њему *пресекла главу*." — Ви сад видите одакле бије извор слабе светлости, како је сенка као полегла по патосу, па се диже уза зид, до прозора . . . Прозор: нема више сенке, глава је стигла до прозора, она се у прозору не види; утисак: као да је отсечена глава, одиста је нема на сенци, ту се пресеца на первазу. . .

И како дочарава звук, титрај: кад кеса меко падне на кревет, „цијукаву ларму злата брзо је *усркла* вунена черга“; није то усркнула, него само за трен, одједном пресекла, усркла вунена черга; или: „дете узе *грцаво* да *цмокће* мајчину брадавицу“, — оно ономатопејско свођење на *грцаво цмоктање*, па још оно *ћ* у „цмокће“ употпуњује звук који се чује.

Посматрајмо још неколико особитих примера. — „Стеви *се стесни рез* крупних очију“. То је оно већ **употребљавано,** често: набраше се обрве; не, него: стесни се рез; то је: прижмурнути, свести трепавице, стеснити рез међу њима . . . , баш као да је то рез а не приближене трепавице . . . Писац се често задржава на очима, схвата њихов значај, даје кроз њих психолошке моменте и читаве анализе. Радознали присутни: „И сви га *окитише очима*“, баш као да је сваки гледалац на њему оставио траг свог погледа, сви су се погледи на њему слегли, срели, стекли, сложили. Он је као окићен тим мноштвом погледа . . . У другој прилици, описујући снагу Симкину: „Онда прислони руке на бедра: слуша гласан *сркут* надничарских уста, лако *чагарање* дрвених кашика и са оном истом шаром око уста *гази* очима по гладним берачима.“ То је она Симка која плови као талас, чији поглед притискује раднике који ће му потом подлећи: „грубе руке спустише кашике поред загризака проје и све *очи попадаше* по њој што стоји више њихових глава . . .“ Сад имате пуну слику: лако *чагарање* дрвених кашика — то је особит звук, неметалан; гласно *сркутање*; Симкино охоло гледање — *гази* их *погледима*; а они: спуштају немо кашике — и *и све очи попадаше* по њој, као цвеће, као шљокице, страсни погледи неутуљени а утињали, сад пренути њеном појавом . . . — И тако често.

„Сви *се спластише* под брестом“, а његово стабло као каца, „са гранама у нереду *пободеним у ниско небо*, гранама *посвађаним и отуђеним* и од стабла и од земље...“ Нове везе: људи *се спласте*, као сено, навиљци и пластови; а брестове кукасте гране не знаш да ли и имају везе с брестом — као да су забодене у ниско небо (оно тек што није пало на земљу!), и гране посвађане међу собом, — као да нису из истог стабла тако болесно, суморно разломљено... А очи: „Један другом *изуба-*

даше очи шиљатим, густим погледима.“ То су снопови стрела, управо снопље стрелица које се укрштају и сплићу на обема странама . . . И кад се слика женина срдитост, — „њене руке *свађале су се* са посуђем“, а Симка у полетној некроткој и напрегнутој снази „не дише но издимује“, па у узбуђењу то више није тек срце, него се „чује само велики *хлеб срца*“, док „месец *млечи* велику гомилу жутог кукуруза“ као што је пре мрак вранио тикве; „Никола се забавља крунећи жуте *кутњаке* кукурузовом клипу“, а „тек *испиљени пилићи кљуцају* на близој ливади неба“ и „ваздух се *ојесенио*“ и тако даље . . . То су, како се види, нове, каткад смеле, али увек живе, снажне, верне метафоре, срећно нађене и добро срочене. Сетимо се оних кутњака на клиповима кукуруза, па звезда које су се тек испилиле и подрхтавањем као да кљуцају на небеској ливади која само што није прилегла на земљу . . . Или кад се Аћим сусретне са сином; опет очи: „Отац и син *сударише се очима. Роговима мржње. Роговима једне снаге* и *једне немоћи.* Аћим је као разљућен бик кад се упре задњим ногама и сву снагу преточи у врат, сјури у рогове, заплете их, ослони се на другог, па кроз глатке шиљке костију слуша срце противнику, слуша страх, дамаре и дрхтаје у коленима, па чека кад ће да устукне за уздах само, да помисли и да устукне, а кост челично цичи.“ — Тај дијалог и тај двобој, који се наставља с 246 на 248 страну, одиста је нешто ваљда најснажније, физиолошки и психолошки доживљено, проживљено и преживљено, па дато у оном тренутку кад им рогови урасту једни у друге „и кроз њих осећају шта мисле“. Овом опису треба додати онај, мада друге врсте, интроспективни и ретроспективни, на стр. 213—215. Продорна моћ пишчеве уобразиље овде је нашла свој пут и свој фах. А то нису усамљена места. Али то су све појединачне фигуре, личности, или дуел, два лица која сукоб спаја а не одваја.

А масе, скупине? Како оне? — Ево: војска кренула на народ, официр уперио пиштољ на Аћима који је скупио народ. — Зашто си скупио народ? — Да бранимо своја уставна права и слободу. А питам ја тебе, официру, је ли ово турско село да водиш војску на њега? — (А потом, само нов ред, без предаха, писац наставља:) „Двадесетак сељака се сложи али не сувише гласно, па *се гуњеви зањихаше* ка *шињелима, шињели устук-*

нуше неколико корака ка гомили коња у нереду, онда они кренуше ка *гуњевима* и стадоше."

И даље: судар народа и војске; Аћимов прекорни глас војницима који нишане у своју браћу губи се у вреви пушчаних окидача, а сељаци се разређују, па опет збијају у гомилу. . .

Ћосић види и осети, гледа и осећа, носи ону велику снагу којој даје одговарајући израз у особитој складности, сажето, као маљем, громом.

Тих нових метафора мало је код нас тако снажних, тако жестоких; тих описа човек може наћи само код најбољих писаца.

Наводимо без даљих тумачења специфичне издвојене метафоре или речи уопште. И ту је Ћосићева снага. — Ево: *лаконоћање* (Крлежа има: лалемилекање), *грбачити* (Код нас ако се не грбачи не може да се једе), *млечити* (запљуснути месечевом светлошћу), *рударити*, *валога* (међу дојкама), *шуљчив* (од шуљак), *раскриж* чакшира, *јатагани кукуруза* (пера кукурузова), *млади месеци* (жене жању младим месецима, тј. срповима), оштро *сечиво ракије* (рез, брид), *људи мога лишћа* (моје горе лист), *ломити веђе* на некога (мргодити се), *злочинити* (ветар је у капијама па ни он не злочини), *њишкати се* (деминутивно), *гребуцкати*, *топољак*, *стругутати*, *развилапљена* уста, *окламишити*, *прпгати* (ракија просута прпти по врућем пепелу огњишта), *жутњикав*, *мутњикав* (дем.), *каљогажа*, *квркорити*, *врштање* реке (на спрудовима) и тако даље. — То је, може се рећи, једно мало богатство у новим или недовољним речима и изразима, у метафорама, ономатопејама, синегдохама, деминуцијама . . . , у читавим сликама.

Али Ћосић није такав увек. Речено је да и Хомер понекад задрема. Тога дремежа или дремуцкања код Ћосића има почесто. И то је велика штета. Јер, треба знати, свака ствар делује и својим детаљима, деловима, и целином, јединствено. А кад вам честе сенке замраче утисак, вид, сви заједно губимо: и писац и читалац.

Ћосић још није пребродио на обалу чистог језика, исправне језичке форме. Једно је снага, друго је правилност. Не можемо се правдати Марком Миљановим. Та он се доста глава насекао и доста чета наводно и тешког живота наживео

док је стекао славу оружјем, мачем у руци, а већ сед, у педесетој години узео перо да учи ту чудну вештину писмености... И то је већ више од пола века! А ми смо далеко отпловили од Марка Миљанова!

У Ћосићеву делу има доста места која нас задржавају и узбуђују не само позитивним вредностима и квалитетима. Напротив. . . Интерпункција је занемарена до те мере да се не смете узбуђивати што се не обележава вокатив, инверзија, лабава веза реченица ... Разумемо: комплексно, комплексно. . . Али треба да буде некаква реда, да читалац не изгуби везу с оним што се хтело рећи... Не можете из комплексног давања издвојити шта куд иде, шта је директан говор, шта упућивање, индиректно. Разумемо: сплетови, све једно с другим и једно у другоме. Али се то јавља као нешто тегобно и раздешено, разглављено. Да ли се тиме хоће да тражи од читалаца више напора? — Али то онда није више пишчева спонтаност, таленат, него манир, свесно хтење. А то не одговара оним многим лепим особинама које смо споменули.

Ако се и ломимо да ли ће бити књижевне речи: *уздахивати, запертлати, пељати, ковржица, ваоне, телаци, оказати, чапкалица, заврекати, напужа, пескав* и друге, — не можемо прихватити некњижевне и неправилне речи или њихове облике и везе: ђинђуве *нанизане на жутом концу* (писац можда мисли на резултативно значење низања, али нема право; сетимо се: притисак на дно, на бокове и сл.), *ђавољев, на кратко, зажуљати, ђумрукција*, калдрма *се шаренила* на *сунцу, зобају, разуми!*, у *кљуса* ухваћен, *завидио, тарење, уронуше, цикљаст, цикљати, окопнио* је, *богаљом*, оне *врше* тикве, *обамрео,ући код..., доћи код...*, између *двоја врата, рскавица, рапав, љаскати, нoћива, остарио, апс, тамњан, зашта* (више пута), *грижење, жмурио*, попити *у кап* воде, Топчидерско *брдо, богзнакакав, раседљавати, васдуги* (више пута), њих *двоје* (за лица мушког рода), *јашио, конопље, копита* (једнина), *вијавица, замахњивати, цвилење, промилити, обоје* (за м. р.), *стишћући отрешен, баздио, би* (за сва лица), *гламња, бадњи* дан (а: Божић), *велики* петак, *бадње* вече, *Тола* и *Толе*, са штапом *обешеним на левој руци* (двапут), сабили се око бреста за *кога...*, узима пред-

лог *са* уз оруђни инструментал, *забоден* нож *у богатству* и тако даље.

А како се код писца уклапају мисли, осећања, слике, сећања и стварност, како се мрсе, укрштају, обухватају, преплићу, уплићу, све једно преко другога, једно у другоме, једно с другим, видеће читалац на неколико места. И та су места, с друге стране, примери на којима се треба задржавати у анализи. Наставник ће ту имати посла, али доста јаловог посла, сем указивања ученицима *како*, по нашем схватању, *не треба писати*. Јер, на тим местима не можете издвојити шта је шта, не бар без великог напора. А да ли је тај напор баш и потребан до те мере? Писац, рекло би се, у тим случајевима није ни полагао на то да те ствари довољно разграничи. Можда на неким местима то није ни било могуће. Ако је и одлично дат пијан човек и његова мисао на стр. 98 са свим оним ломом који је снажан и импресиван (:„Почађавела кафана гњура се у врелу маглу уморног пијанства, боли га у стомаку, стеже једњак, и њише се у главу, глава се њише од тавана до пода, ваља се по нагнутом келнерају, пече се на фуруни обешеној за лампу, столови — изврнуте бубашвабе копрцају се са шест, осам сувих ножица и хоће да уштину угарке што урлају, урлају...“), ипак се не можемо помирити с оним изражавањем које може имати у комплексности својој и снаге и полета, али без реда, без облика, без добре писмености у најобичнијем смислу на страни 75 и 132, па и још понегде. То су, додуше, унутрашња збивања, крш од изломљеног у души и свести, али је било и код других писаца, а и код самог Ћосића, сличних сцена, збитија, па је казивано некаквим прикладнијим редом и начином. — И то су, стога, оне сенке које нарушавају позитивне утиске.

Ћосићев је језик снажан по динамичности израза; по способностима да нађе нов израз и нову метафору, да открије нове могућности не само у везивању синтагматских склопова него и да нађе, можда и створи нов одраз унутрашње своје кондензованости, он је и овим стао у први ред наших писаца. Шта је с његовим стилом, према томе, није тешко изводити. Он је и ту на добром путу. Само, и у једном и у другом, а можда и у нечему трећем, о чему није било наше да овде говоримо, дакле, у свему томе може се ићи и даље и треба ићи што пре и даље и

брже. Постоји једна велика школа учења док човек живи, а за писца — док држи перо у руци. Не сме се пренебрегавати систематско учење. Не може се праштати ни талентованима, и баш зато што су талентовани, ако заборављају да се писање ипак *учи* и да је и даровитима потребно баш утолико више систематског знања и формалних знања нормативне граматике и правописа. Макар то и била, бар делимично, ствар конвенције (а докле сеже конвенција уопште, и где јој је граница у животу, то је друго питање), мора се овладати и њоме. Кад је пак у питању дело које носи високо одликовање као најбољи роман у години, утолико је већа одговорност и самог писца, и редактора, и редакције. У таквим делима, крунисаним таквом и моралном и материјалном наградом, требало би да буде и више пажње и више бриге о језику и стилу њихову. — Толико о језику и стилу Ћосићевих Корена.

М. С. Лалевић

II

Данашња књижевна продукција у свету је огромна. Она је и код нас значајна. Наша оригинална књижевност је тако обилна да је тешко и стручњацима да је прате. При том мислим на критичаре од заната, на наставнике који су својим позивом везани уз лепу књигу. Међутим, шта бисмо могли рећи о таквим специјалним стручњацима као што су језичари: да ли они прате и савлађују оригиналну књижевност? Ако бисмо тражили одговор на ово питање прелиставајући језичке часописе, дневнике, онда бисмо могли рећи да савремени језичари сасвим мало прате ову књижевност. Рећи ће ми се: у нашим језичким часописима има тога. Заиста, не би се могло рећи да језички научни радници не воде бригу о неговању нашег књижевног језика, да се не служе материјалом који им пружа савремена књижевност (и она у ширем смислу). Чак и поједини написи су посвећени конкретним проблемима језика наших савременика. Па ипак тиме није исцрпен посао који је поверен језичарима и стилистима нашег језика. Књижевност не може да служи само као извор сировог (обично лексичког) материјала за језичко

прерађивање. — Исто тако као што критичари испуњавају своју обавезу тиме што обавештавају публику о новом на књижевном пољу те се стављају у улогу — као што се то обично каже — посредника између писца и читаоца, тако су и језичари обавезни да испуне свој дуг на истом плану. И ови су дужни да служе као посредници између књижевника и публике, али, такође, и у обратном односу: да покажу како се односи језик друштва у појединачној креацији у књижевном делу. Да ли нам је потребна једна оваква језичка критика? Уверен сам да јесте и то желим да покажем на Ћосићевим Коренима.

Рецимо претходно још и ово. Наша је књижевност од првих почетака до данас остала у основи покрајинска и обојена дијалекатски. Све оно што је у њој најбоље, носи печат краја уз који је тематски везана. Кроз целу другу половину XIX века интензивно се користила оригинална народна реч, тако да су се књижевници губили у фолклору. Наш XX век развија се у наизменичном јачању и слабљењу интереса за народни говор. Да утврдимо колико је то тачно, довољно је само да узмемо неколико наших реалиста као што су били Глишић, Матавуљ, Сремац, па да их упоредимо са којим од водећих књижевника савремене књижевности. Данас се сасвим другачије користи народни говор (сетимо се само Иве Андрића). А ипак је у основи нашег књижевног стварања ова наша нова и најновија књижевност остала на народном терену. И Корени Ћосићеви стоје чврсто на истом терену на којем стоје „Бакоња“, „Нечиста крв“ и друга дела наше реалистичке класике. — Пред нама је у „Коренима“ наше село из времена краља Милана и радикалских борби, негде близу Западне Мораве. У њему воде главну реч сеоске газде и већ легендарни трговци свињама (који су се некад зачас претварали у хајдуке, а у ново доба постајали политички прваци).

Ћосићев крај дао нам је већ једном Душан Радић — сетимо се само његовог романа Село. Радићев Обрад Огњановић могао је послужити као један од најближих узора писцу кад је сликао Аћима Катића — Дошљака и његовог сина Ђорђа. Али, ако је по стваралачкој инспирацији овакво угледање могло бити и споредно, Душан Радић је могао импоновати Ћосићу као одличан зналац говора овога краја око Западне Мо-

раве. Са колико речитости и са колико верности говори Радић! Дакако, таква предност какву је показао Радић у свом роману не даје писцу општу књижевну предност, па зато ова позитивна особина није била довољна да учврсти место Радићу међу водећим књижевницима предратне књижевности. — Његов земљак је много срећнији. Са много мање језичке верности Ћосић нам је већ у свом првом роману Далеко је сунце дао свој крај. Па такав је остао и у другом роману. У исто време он се тематски чврсто држи свог села и људи са земље и — не иде даље. Да ли је то слабост, показаће нам даљи рад. Нас, међутим, овде интересује Ћосић по свом језику, по стилу. Колико је он везан уз свој крај?

Већ на први поглед можемо осетити да је Ћосићева реченица кратка, поетска, пуна фигура — метафора и поређења. Једна емоционална реченица, монолошка, реченица човека који говори сам са собом. Зато то није разговорни језик, дијалошки. Зато таква реченица носи у себи елементе игре. Упоредимо само: „По селу пси гризли *тмушаву* помрчину" (с. 190). Она носи нешто вештачко у себи: „Сељаци јурнуше на плотове, почупаше прошће и са бесом и весело (!) насрнуше на кафану, поразбијаше врата и прозоре, поломише рамове, столове, келнерај, полупаше на тавану сакривеног кафеџије Левића и његове жене „Буле" (с. 116). Али, као што сам рекао, снага (и слабост) Ћосићеве реченице је у тражењу новог, лепог поређења. Он се при том служио и дијалекталним лексичким материјалом. Тако ће рећи: „сав ишанчан тугом" (туга је направила боре на лицу), „раскануураше се црева" (црева су поређена са канурама „ножницама" које су се, ето, располовиле), говори се о „раљама браде": његов Ђорђе „јаловак" стално „рудари за сином" — копа, тражи начин како да добије сина, итд. Онај који пажљиво чита застаће на много места те ће узалудно у контексту тражити помоћ. Овакве дела тек кад се припреме за школу добивају списак непознатих речи. Ја ћу овде упозорити на неке од таквих речи за којима ћемо, углавном, без успеха трагати и по највећим речницима.

Ево неколико таквих речи које нису забележили наши речници (Вуков, Југословенске академије, Ристића - Кангргин):

божићњар „свињче које се храни за Божић“; гутица („поглед му се забоде у гутицу између размахнутих густих обрва“, с. 44) овде је „мали набор“, али може значити и „чирић“, за реч цволеника ваљало би се сетити да има основни облик „цволика“; тј. „цеваница“ (по томе је „цволеника“ аугментатив); ваоне (којих Вук нема) јесу балвани у воденици поточари који ваљају (ва́лна), покрећу камен; пељати („...Топла пара јој пељала лице“, с. 105) значи управо „пецати“, лако бости (упор. и „испељати“ у овом говору: „пчеле ми испељале лице“); реч „беуљица“ узалуд бисмо тражили у речницима (упор. „Беуљице беже у плићак да их рибе не поједу“, с. 177), а то су управо „беолице“, „беољице“; за „окламиш“ зна АРј (јер се реч налази и у западним крајевима), а овде јој је значење „битанга“ (да ли је од кламати, кламићати); поткоруђен (у „шарена поткоруђена таваница“, с. 275) само је „испуцана, избраздана таваница“; голокотра („голокотра варошка, препоровска) била би жена без котрља („котрљ је врх тепелука“), а у пренесеном значењу то је „бестидница“, „неморална женска“; валога је (...„спазио је како руком прибира кошуљу да скрије белу валогу међу дојкама“..., с. 192) „доља између два брега“ (али има и значење „места обраслог шеваром где је била вода“) те је у вези са „халуга“ „провалија“ (в. АРј); није довољно ни кад „канате“ (упор. „Држаће на крстима пуне канате камења“, с. 66) протумачимо просто са лотре (као што стоји, по Љ. Стојановићу, у АРј, в. под канат., ц)), јер се овде ради о изразу „пуне канате“ што значи колико и „пуна кола“ (а канате су и подница и кола, а не само даске по странама).

Нашем читаоцу биће потребно да добије обавештење и о другим речима које неће разумети без речника, или без неког обавештења. Такве су: гица („тако си ружан и мали као гица“, с. 57) — стари чокот; евенка (у Вука евењка) „нанизано грожђе за зиму“; врећа стотињајка „врећа од сто кила“; дупке („сахрани ме дупке“) — усправно; јарција — коњушар, шталар; мочуга — батина; вешалица — сухо месо; рињевина — ископано земљиште ашовом; бачвара — качара; смоница — земља (управо смолница, глинаста земља каква је махом у овом крају, а реч служи као синоним за „земља“ (упор.. „За кога си бога ринтао целог живота и сад у смоницу?“, 190); везоглавка —

чиме се веже коса и стоји испод мараме; шуљак — шупаљ, шупљи плод; смуљити се — спустити се; талпа — дебела даска; колесар — предњи део кола са два точка; за реч „скобаљ" (упор. „Око ових наших лепих речица са скобаљима да би дуго живео... морао си бити или зелена кукавица или издајица без душе"..., с. 11) можемо наћи у западним нашим крајевима, напр. у Лици „шкомбаљ" које је, по мом мишљењу, тал. scombo (за језичара је од интереса миграција ове речи и сачувано оно *с* пред *к*); черга — ткана поњава; баџа — старински дрвени димњак; дулек — бундева; коруба — кора, итд. — Заиста би један овакав, само потпунији списак речи на крају књиге учинио услугу и писцу и публици.

На основу овог материјала можемо рећи у којој мери Ћосић се односи према лексичком благу свога родног краја. Јасно је да се писац није служио лексичким материјалом свога краја у размерима које нам је дао Радић. Ћосић је у том погледу узео једну меру и сматрам да је тако у реду. Није потребно да писац лексичким материјалом претовара своје дело а замара читаоца. Поред тога, писац који хоће да суверено влада књижевним језиком и да се користи говором свога краја (и говорима уопште), треба да добро одваја једно од другог. То је нарочито важно кад се ради о фонетским, морфолошким и синтаксичким цртама у говорима. Писац треба да се чува да не говори језиком наше паланке (да чува чистоту стила и језика). Ја ћу навести само један такав пример непажње: „Коса му је дим што нечујно пуше по исфугованој цокли апсане"; она „исфугована цокла" — ижлебљено степениште — није прикладно (иако се у говору чује „цокла", а можда и „исфугован"). Писац мора бити свестан шта припада књижевном, а шта народном говору: да не говори и сам као и његови јунаци. Ћосић је млад писац, али је он у великом броју случајева успешно одвојио једно од другог. Кад једно његово лице каже: Опрошћавајте, господо!" — то је на свом месту јер тако и каже, али када и сам пише: „извори угињавају" (с. 150), исцурети, окопнио је (с. 257), од причеста (м. од причести) — неће тако бити књижевно. Нашем обичном читаоцу, па и свима онима који нису из овога краја, или овај говор не знају, неће бити јасна изрека „имам леба, али немам слеба", или: „имам слеба, али немам леба", а која значи

(у првом обрту) „имам осигуран хлеб, али немам осталих намирница", па кад прочитају оно: „А кад је дошао под твој кров, само руку што му није љубио кад му кажем: „Жена ти је донела хлеба и с хлеба" (с. 240). Оно „слеба" у мом цитату напред је права реч, али је обликована у крају и по синтакси говора у коме се губе или су се изгубили посебни падежни наставци; по књижевној синтакси требало би да стоји „с хлебом", али тиме је изрека упропашћена. Зато је Ћосић сасвим слободно могао оставити целу изреку онако како је налази у народу: „...донела ти леба и слеба".

Далеко би нас одвело кад бисмо овако наставили — стављањем Ћосићева језика под језички микроскоп. Оно што је досада речено имало је за циљ да послужи у првом реду читаоцу. Могло би се понешто рећи и о неким пропустима и неуједначеностима (тако Ћосић непотребно етимологише кад пише: јехтичав м. јектичав, пише „ракље" и „рашље" и сл.), али нас још интересује како обликује Ћосић свој књижевни језик. Под каквим утицајима?

На ово питање је једним делом одговорено овим чланком и материјалом који је изнет: Ћосић се труди да усвоји књижевни језик, али не жели да изгуби оно домаће тло. Он гомила изражајно благо и разрађује своје стилистичке особине и при том стиче понекад и — хетерогене црте нашег књижевног језика. Ја ћу изнети само једну морфолошку црту на коју сам наишао у језику Ћосићеву и која је могла настати само лектиром нашег неуједначеног књижевног језика. Наши писци Србије и Војводине слажу се у употреби префикса *у* у речи: усамити се, усамљен, усамљеност и сл. Тако исто, и сви писци нашег Запада имају опет: осама, осамити се, осамљен и сл. Та црта почива на особинама народних говора наших крајева којима припадају књижевници. Могла би се, по материјалу наших писаца, тачно извести изолекса која би нам показала који крајеви употребљавају префикс *у*, а који префикс *о*. А шта налазимо код Ћосића? — На једном месту читамо „Дивље гуске ниско прелетеше и испунише сутон пискавом осамљеношћу (с. 80); затим: „Залута на пољу, осами се у њиву и сатима ми-

сли...“ (с. 257); али онда: „Језа га је пролазила од тог усамљеничког кукурикања“... (с. 177). — Ако је ово моје излагање на свом месту, онда бих могао рећи: проблем књижевног језика једнако треба да је на срцу и књижевницима као и језичарима.

Зрењанин *Св. Гергијевић*

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. Акт: акта, акти и актови

Именица *акт* има данас тројаке облике номинатива множине: *акта*, *акти* и *актови*. Сва ова три облика множине подједнако се употребљавају у савременом језику. Поред различитих наставака за облике множине, има ова именица, опет у множинским облицима, и два граматичка рода. У облику *акта* то је именица средњег рода (например, *судска акта; акта о пензионисању, предмет је стављен у акта* итд.), док су облици номинатива множине *акти* и *актови* граматичког мушког рода (напр. *Герилци су извели многе успешне акте саботаже; У међународним односима нису дозвољени никакви акти агресије; Изложени актови су дело једног младог и талентованог сликара* итд.). Ова тројакост облика номинатива множине код именице *акт* и двојакост њена граматичког рода намећу нам питање: да ли се наведени облици сасвим произвољно употребљавају, тојест, да ли је употреба неког од њих само особина стила и језичког манира онога ко их употребљава или ту постоји ипак нека одређеност, известан смисао и условљеност њихове употребе?

У свесци 3 годишта V предратне серије Нашег језика, на страницама 95—96, један читалац био је поставио питање Уредништву баш у вези са множинским облицима именица типа: *факат*, *акт*, *документ* и сл. Одговорено му је: „У нашем језику су: *факат, акт, документ* именице мушког рода, те према томе у номинативу множине правилно гласе: *факти, акти* (или: *актови* у значењу слика које претстављају голо људско тело), *документи* и слично. Али је ушло у обичај (и према томе није неправилно) да се у множини употребљавају и облици: *факта*,

акта, документа... (према латинском номинативу множине facta, acta, documenta...), па је отуда схваћено као да те именице имају у множини и промену средњег рода."

Ми ћемо се задржати само на именици *акт* и облицима њених номинатива множине као и облицима њенога рода. И то не зато да бисмо потврдили правилност или објаснили порекло поменутих облика. То је у цитираном тексту сасвим јасно објашњено. А ипак ћемо се на њој задржати да допунимо и разрадимо оно што је у цитираном одговору у заградама речено о облику *актови*, а тиме уједно и да одговоримо на постављено питање о произвољности или условљености у употреби наведених тројаких облика номинатива множине именице *акт*.

У цитираном одговору у заградама је истакнуто да се за један од трију множинских облика именице *акт*, за облик *актови*, везује једно посебно значење ове именице, наиме, значење „слике која претставља голо људско тело". То значи да се у нашем језику раније извршила извесна диференцијација, извесно разграничење у употреби множинских облика ове именице. Некадашња могућност слободне и произвољне употребе тројаких облика била је овим разграничавањем сведена на двојаке облике. Облик *актови* добио је одређено значење и тиме одређену и везану употребу. А тако је и у данашњем језику.

У даљем животу и даљем развитку нашег језика овај процес се наставио. Данас, и то нарочито и више у писаној речи него у говору, све се више осећа тенденција за разграничењем употребе и остала два множинска облика именице *акт: акта* и *акти*. За сваки од њих везује се посебно, специјално значење које именица *акт* има.

Када се и у којем значењу данас пише и говори *акти*, а у којим случајевима се употребљава облик средњег рода *акта?*

Овај последњи облик, облик средњег рода *акта*, употребљава се углавном у „канцелариском" језику, када је реч о службеним списима и документима. Имамо: *архивска акта; акта* о судској истрази; *акта* из службеничког листа; сва *акта* потписује или може потписивати само одговорно лице итд. Из овакве упо-

требе и везивања значења „списи, документа“ за множински облик *акта*, пренет је овај облик са овим одређеним значењем и у књижевни језик.

Трећим обликом ном. мн. *акти* изражавају се остала значења именице *акт*. То је значење „акције, активности, геста, поступка и сл.“ Дакле, апстрактно значење. Например: *акти* саботаже, *акти* диверзије, *акти* агресије и сл.

Као што видимо, не би се могло рећи да у данашњем језику постоји произвољност и слобода у употреби наведених облика множине од именице *акт*. Сваки од наведена три облика носилац је посебног значења и у том смислу ови облици претстављају карактеристичну појаву, која ни у осталим словенским и другим језицима није редак пример како се различитим падежним наставцима или различитим граматичким родом диференцирају и различита значења једне именице.

С. Н.

2. *То је било шездесетих година прошлог века*

— рече нам пре неки дан у разговору један наш културни радник мислећи на догађај којега је датум тачно одређен и за који се зна да се десио 1858 године. Одмах нам је било јасно да је овоме прилошкоме генитиву ту дато значење које он може имати само када се употреби у друкчијој функцији. И хтели смо да утврдимо колико је широка његова употреба у овоме значењу, па смо проверавањем дошли до закључка да још погдеко ову прилошку одредницу употребљава у том значењу, тј. у значењу — у времену око шездесете године. Они код којих прилошки генитив шездесетих година ово значи кажу да се он односи на свега неколике, на две највише три године испред шездесете и, ређе, на толико време иза шездесете године.

Неки опет закључују да се у горњој реченици говори о догађају који се десио негде у размаку од десет година, између почетка 1851 и краја 1860. За неупоредиво највећи број њих ни једно ни друго изведено значење није право значење овако прилошки употребљеног тог облика.

Генитиви: **тридесетих година**, **четрдесетих година**, **педесетих година**, **шездесетих година**... одиста, и уопште, могу означавати време око оне године која је означена бројем у генитиву. *Човек шездесетих година* је човек коме, према његову изгледу, може бити шездесет година, као и две-три мање или две-три године више; *човек шездесетих година* је, дакле, **шездесетогодишњи човек**, **шездесетогодишњак**, човек коме може бити око **шездесет година**. Али је реченична функција овога генитива овде друкчија од оне што је има у реченици која је предмет ове наше поуке; он је, наиме, овде, као квалитативни генитив, употребљен атрибутски за одређивање именице, док у горњој реченици одређује глагол. А и у тој, прилошкој функцији, он не значи ни око шездесете године ни од 1851 до 1861, него: *од почетка 1860 до краја 1869 године.*

Прилошки употребљеним временским генитивима се свакад овако означава време од по десет година које одређује цифра у којој се на месту десетице налази дотични број. *Тридесете године прошлога века* јесте време које почиње од 1830 и протеже се до краја 1839 г.; *четрдесете:* 1840 до 1849; *педесете:* 1850 до 1859; *шездесете:* од почетка 1860 до краја 1869. И тако се само за оно што се десило у овоме времену (од почетка 1860 до краја 1869) може рећи да је било шездесетих година прошлог века.

X.

3. Овде се може добити све колонијалне и прехранбене артикле — пише на једној продавници овдје у Београду. У овој реченици имамо двије грешке: неправилно је употребљен глаголски облик, а неправилан је и падеж горњих именица. Глагол је, како се из примјера види, употребљен у једнини, а именице су у множини. Познато је, међутим, да се глагол мора слагати у броју са својом именицом. Према томе, ако бисмо жељели задржати глаголски облик у једнини, морали бисмо употријебити и именицу у томе броју, али, наравно, не у акузативу него у номинативу. Дакле, морали бисмо рећи: *Овде се може добити*

сва колонијална и прехранбена роба. Овако погрешно слагање чешће се чује у нашим западним крајевима (*Продаје се краву; За годину дана изградило се творницу* итд.). Очигледно, наш језик не трпи овакве конструкције. Овдје не можемо имати објекат у акузативу, јер то граматички више и није објекат него субјекат. И ако желимо задржати пасивну конструкцију, овај погрешно употребљени објекат у акузативу постаје субјекат у номинативу. Према томе горња реченица у исправном облику требало би да гласи: *Овде се могу добити сви колонијални и прехранбени артикли.*

4. *Добили су четири клешта за зубе.* — Именица клешта у нашем језику има само облик множине као и: *наочари, јасле, гусле, виле, новине, токе, кола, врата* и сл. Како се види из наведених примјера такве именице, тј. именице које имају само множину, могу бити и у мушком, и у женском и у средњем роду. Именица *клешта* иде у ред именица средњег рода (ова клешта, као ова врата или ова села). Истина, у неким крајевима наше језичке области ова се именица јавља и као именица женског рода, наравно, опет у множини (клеште: исп.: Кидајте усијаним *кљештама* уд по уд; екстракција новорођенчета *кљештама;* ухваћен у *кљеште;* судбина је стискивала људе као *кљештама;* упао је у *кљеште* и сл.). Али су, свакако, много чешћи и обичнији облици те именице у средњем роду (исп.: Запала је међу четничка *кљешта;* сад га имам у *кљијештима;* Дошло на ред ... и на Немце. — У *клештима* су; ударио ме мајстор *клијештима* по глави и сл.). То што се ова именица у роду колеба овде за нас није битно. За нас је важно да констатујемо да слагање оваквих именица са основним, простим бројевима није исправно. Оне се, наиме, слажу с бројевима као збирне именице. Једино је, дакле, исправно: *двоја клешта, троја клешта, четвора клешта,* као *двоја врата, троја врата, четвора врата.*

А. П.

5. *Сваке среде за време пијаце... појавио се један власник „лутрије“.* — Овако се не може рећи. У овој реченици није на свом месту перфекатски облик *појавио се.* Као што се види из

временске прилошке одреднице *сваке среде*, он је употребљен за радњу која се понављала у прошлости, а познато је да се перфектом (као и аористом) од глагола свршеног вида исказује само једна, јединствена радња. За означавање радње која се у прошлости понављала употребљава се потенцијал, а може се употребити и перфективни презент, као глаголски облик за напоредност или паралелност радње с каквим временским тренутком. Према томе ова реченица треба да гласи: *Сваке среде за време пијаце . . . појавио би се* (или *појави се) један власник „лутрије“*.

6. *Дакле, седам телади за три године!* — Овде је погрешна употреба простог броја *седам* у вези са збирном именицом *телад*. У свакој граматици нашег језика може се наћи да се уз збирне именице, тј. уз именице које својим обликом једнине казују множину, употребљавају и збирни бројеви, а не основни, прости. Зато је чудно кад се оваква грешка чује од спикера Београдског радија или кад и у најпознатијим дневним листовима читамо да су неки људи испекли „*шест прасади*“, уместо да се каже или напише, како је исправно, *шесторо прасади, седморо телади.*

Б. М.

7. *У једногубе наказности спадају расечене усне, расцепљени непци...* — Именица *непце* је деминутив од именице *небо*. У нашем језику ова реч се употребљава у значењу: преграда између усне и носне дупље, нем. Gaumen, лат. palatum. Као и све именице које су образоване помоћу суфикса *-це* она је средњег рода и у множини гласи *непца* (исп. Рјечник ЈА). Истина, Ристић-Кангрга у своме Српскохрватско-немачком речнику имају поред *непце* n. и *непци*, m. pl., али то ће свакако бити из народног говора. Овај други облик није уопштен у књижевном језику и стручној терминологији. Према томе у наведеној реченици треба казати: . . . *расцепљена непца.*

8. „*На пример*“. — Овај израз употребљен је као наслов чланка у коме се говори о једном случају који треба да послужи за пример. Израз *на пример* дугом употребом добио је своје

одређено значење. Њиме се наводи пример (или више њих) који треба да послужи као потврда за неку унапред изнесену тврдњу. За друкчију употребу он данас не зна. У овом случају требало је ставити наслов *За пример*, као што је даље у тексту и написано да „Овакав гест ... треба да служи *за пример*“.

З. С.

9. *Радио Будимпешта је јавила* ...

У једном нашем дневном листу недавно се могла прочитати оваква реченица.

Реч је, свакако, о погрешној конгруенцији радног придева, односно предиката са субјектом. По истој логици могло би се рећи и: „Радио Осло (Милано) је јавило,“ што нигде не срећемо.

У изразу *Радио Будимпешта*, реч *Будимпешта* је у улози речи помоћу које се одређује припадност радија, односно радиостанице одређеном граду, она је, дакле, у улози неке врсте атрибута. Према томе, *Радио Будимпешта* значи „*Будимпештански радио*“. Уосталом, у нашој штампи се и срећу такве конструкције: *Београдски радио, Париски радио, Лондонски радио, Московски радио* итд. У наведеној реченици субјекат је, значи, *радио* и радни придев треба да се слаже с том речју, тј. род именице *радио* треба да управља родом радног придева. Према томе горња реченица треба да гласи:

Радио Будимпешта је јавио ...

Б. Т.

10. *Радио Београд и акценат.* —

Када би се језичке поуке ограничиле само на исправљање граматичких и, каткад, стилистичких грешака, оне би испуниле само један део задатка. У језику као што је наш, у коме нагласак игра тако важну улогу да се значења многих речи могу разликовати само по акценту, правилно наглашавање у школама, на предавањима и, нарочито, на радију, од највеће је важности за језичко васпитање најширих народних слојева.

Међутим Београдски радио не чини ништа да бар његови „спикери“ науче како се правилно наглашавају неке врло

обичне и често употребљаване речи, кад већ не може ништа да учини да пригодни говорници науче правилан нагласак.

Ево само неколико примера погрешног наглашавања.

За време конференције градова изговорена је 4 децембра 1954 у 22 часа много пута реч *градова*, и то стално с акцентом *гра̏дова* уместо *градо́ва̄*, као што се говори и као што пише у граматици.

Истог вечера изговорено је: *упу́тство, ди̏скӯсија*, и *гла̏сова*, иако је у правописном речнику означен акценат *у̀путство* и *гласо́ва̄*. Реч *ди̏скӯсија* је питање за себе, јер се осећа нарочита тежња да се изговори с тим нагласком, пошто се догађа да „спикер“ прво изговори правилно *диску̀сија*, па се онда брзо поправи и каже с црногорским нагласком *ди̏скӯсија*. Још више се „спикери“ муче с конјугацијом глагола *ди̏скутовати* јер не могу лако да изговоре *ди̏скӯтовати*.

Даље, 9 децембра 1955 у 22 часа чули смо *важнијих ве̑сти* уместо *ве́сти* и *однос ро̏дитеља према деци* уместо *родите́ља̄*.

Сутрадан, 10 децембра у 22 часа опет се неколико пута чуло *гра̑дова*, па је одмах затим изговорена опет на стари начин реч *васпи́тање*. Та реч служи као доказ колико управа Радија мало води рачуна о језику, јер би иначе водила рачуна о језичкој поуци на страни 150 Нашег језика, књ. V, св. 3—4, која гласи:

„*Васпитање* је глаголска именица од глагола *ва̀спитати*, чији је акценат тачно обележен у правописном речнику. Реч је направљена од глагола *пи̏тати*, што значи хранити, од кога имамо и именицу *пи̏ћа*, — а не од глагола *пи́тати*. Према томе и именица може имати само акценат *ва̀спитање*, или, ако се мисли на резултат радње (као пече́ње), *васпита́ње*, али не *васпи́тање*“.

Увече 19 децембра имали смо опет прилике да чујемо *гла̏сова* и *ве̑сти* уместо *гласо́ва̄* и *ве́стӣ*. Речено је и *прекорадног времена* уместо *прековременог рада*.

Репортер који је био да види поплављене крајеве око Ћуприје употребио је речи *попла́вити, вода је попла́вила* и *попла́вљено поље*, као и *пре́preку на нашем путу* и са *мести̏-*

мичном кишом (Репортер је очевидно родом из поплављених крајева).

26 фебруара 1955 у 15 часова имали смо опет *грàдова.*

Зар Радио Београд нема никога ко мисли и на такве „ситнице" као што је акценат?

11. *Интриге и подметања, судећи према дискусији појединих чланова, су изгледа пракса у општењу чланова Друштва.*

Енклитика с у не може да стоји после запете. Морао би да се обрне ред речи и да се каже:

Судећи према дискусији појединих чланова, интриге и подметања су, изгледа, пракса у општењу итд.

Уметнуту реченицу и з г л е д а одвојили смо запетама, и она се мора одвојити јер је изван главне реченице.

12. *Један квалитет Андрићеве новеле, ни издалека основни, већ само резултат читавог третирања једног замршеног психолошког проблема, квалитет који пасивизира и уљушкује, је чудан мир који извире из збивања.*

Од 28 речи има 7 страних, читава четвртина, и то у критици, која, кад већ оцењује туђ састав, треба у исти мах да буде узор доброг писања. Поред тога, не види се шта реч п а с и в и з и р а треба да значи, да ли исто што и у љ у ш к у ј е. Ако значи исто, она је излишна. Затим, к о г а пасивизира квалитет? Читаоца, лице о коме се прича, или писца? Да ли к в а л и т е т овде значи с в о ј с т в о или в р л и н а? Читалац који жели да сазна тачан критичарев суд има права да постави та питања.

И најзад, опет несрећна енклитика на погрешном месту; после запете енклитика ј е не може да стоји, него овде мора да се употреби пун облик ј е с т.

13. *Зашто је и то сметлиште... кроз кога цури све... само један вешто нађени оквир итд.*

За *сметлиште* мора да се каже к р о з к о ј е цури пошто именица означава неживу ствар. Усто је требало рећи н а ђ е н о к в и р, јер је придев у предикату, а и атрибут ј е д а н показује да је неодређен.

14. *Миомир је, без да га је ико нешто о томе питао, рекао...*

Б е з д а је германизам, превод немачког ohne daß; у нашем језику предлог може да стоји само пред именом у падежу: б е з к р о в а, б е з д о б р о г, б е з и ј е д н о г итд. Овде је требало рећи:

И а к о г а н и к о н и ј е н и ш т а о т о м е п и т а о... или

И а к о н е п и т а н, М и о м и р ј е р е к а о.

15. *Тада босански везир пошаље зворничког владику и по њему обећа Србима да ће их пустити својим кућама.*

Како је написано, везир ће Србе пустити с в о ј и м к у ћ а м а, пошто се с в о ј и м увек односи на субјект, а то је овде в е з и р! Требало је рећи или просто к у ћ и или њ и х о в и м к у ћ а м а.

16. *Опасности кроз које је прошао његов живот емотивно су ревоциране.*

Писац горње реченице стално употребљава глагол р е в о ц и р а т и уместо е в о ц и р а т и, чиме даје својој реченици обрнут смисао, јер р е в о ц и р а т и значи о п о з в а т и, а е в о ц и р а т и значи и з а з в а т и... Иначе, могло се рећи и без страних речи: у з б у д љ и в о с у о ж и в љ е н е или слично.

17. *Сигурно је да сам на почетку једног осећања форме која — верујем — да ће у идућим књигама постати моја, аутентична.*

Репортер меће ту реченицу у уста писцу кога интервјуише. Реч в е р у ј е м написана између две црте показује да је та реч уметнута реченица, те она не може да утиче на склоп главне реченице. Зато свезица д а овде нема места. Реченица је могла имати овај облик:

Сигурно је да сам на почетку једног осећања форме која ће — верујем — у идућим књигама постати моја, или:

Сигурно је да сам на почетку једног осећања форме за коју верујем да ће у идућим књигама постати моја.

18. *Расправљало се о више различитих шема.*

И по Белићевом и по Боранићевом правопису треба писати с х е м а, као што реч гласи у грчком језику, а не ш е м а, како ту реч изговарају Немци.

19. *У продужењу, на истој страни, је насликан св. Силвестар;*

Ова икона, са правом светски славна, је једна од оних које итд.;

Иза њега десно, поднимљен на десну руку, је млади фрањевац;

Трпанац у дебљини зида, коју ствара кривина свода, је углавном од камена утопљеног у малтер;

...једна, она источна, је очуванија.

Све те реченице с погрешно стављеном енклитиком ј е налазе се на неколико страна једне расправе. Писац их је могао врло лако написати правилно:

насликан је; једна је од итд.; седи (или *стоји) млади фрањевац; углавном је од камена; очуванија је.*

20. *Антипаничне ампуле садрже дрогу која умирујуће делује на нервни систем.*

Зашто овде уместо садашњег прилога у м и р у ј у ћ и треба писати у м и р у ј у ћ е ?

21. *Дворски ратни савет укорео је Монастерлију што* итд.

Глагол к о р и т и има главне облике: к о р и т и, к о р и м, к о р и м о, к о р и ћ у, к о р и о.

Према томе, радни придев од у к о р и т и је у к о р и о.

22. *После овога моје заточеништво је постало још строжије.*

Компаратив од с т р о г гласи с т р о ж и.

23. *...на пленуму... који је одржан у Бања Луци.*

..формиране су у Бања Луци три комисије.

Несрећно име Бање Луке не може никако да се смири, јер новинарски сарадници неће да погледају у правописни речник, у коме лепо пише да може да се напише:

у Б а њ о ј Л у ц и, и з Б а њ е Л у к е или

у Б а њ а л у ц и, и з Б а њ а л у к е.

24. *Да ли су тиме побољшани изгледи за уједињењем... то ће будућност да покаже.*

Овде је погрешно употребљен предлог з а са инструменталом, а правилно је:

и з г л е д и н а у ј е д и њ е њ е. *Св. П.*

Наш језик *излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 300 дин; цена поједином броју је 60 дин. Претплату слати Научној књизи (Кнез-Михаилова 40/IV) на чек. рачун бр. 101-Т-297. Рукописе слати Уређивачком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд. — Рукописи се не враћају.*